

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie
Studijní program: Filosofie (B6101)
Studijní obor: Filosofie humanitních věd

Vznik společensko-vědního diskurzu a biopolitiky v díle M. Foucaulta
A birth of the social-science discourse and biopolitics in the writings
of M. Foucault

Bakalářská práce: 11-FP-KFL-087

Autor:
Pavla Štěpánková

Podpis:

Vedoucí práce: MTh. Václav Umlauf, Ph. D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
55	0	0	0	16	0

V Liberci dne: 22. 06. 2011

Čestné prohlášení

Název práce: Vznik společensko-vědního diskurzu a biopolitiky
v díle M. Foucaulta
Jméno a příjmení autora: Pavla Štěpánková
Osobní číslo: P07000786

Byl/a jsem seznámen/a s tím, že na mou bakalářskou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má bakalářská práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé bakalářské práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li bakalářskou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Bakalářskou práci jsem vypracoval/a samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím bakalářské práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil/a elektronickou verzi mé bakalářské práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl/a jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 22. 06. 2011

Pavla Štěpánková

Poděkování

Tímto bych chtěla poděkovat vedoucímu mé bakalářské práce MTh. Václavu Umlafovi, Ph. D. za příkladné vedení a podnětné připomínky, které mi v průběhu zpracovávání práce vždy ochotně poskytl.

Anotace

Tato bakalářská práce se věnuje tématu vzniku společensko-vědního diskursu a biopolitiky v díle Michela Foucaulta. Práce je dělena do dvou částí. První část se zabývá způsobem zacházení s blázný, vývojem vězeňství a lidskou sexualitou. Druhá část popisuje liberalismus, vznik biopolitiky a rasismus. Hlavní cíl této práce je ukázat vývoj státní moci ve společnosti. Tento vývoj vyvrcholil v konceptu biopolitiky.

Klíčová slova: biopolitika, státní moc, diskurs, liberalismus, rasismus

Summary

This bachelor work is dedicated to a birth of the social-science discourse and biopolitics in the writings of Michel Foucault. The bachelor's dissertation is divided into two parts. The first part is about treatment of fools, about progression of prison and about human sexuality. The second part describes liberalism, biopolitics and racism. The main purpose of this work is to show the development of state power. This development of state power culminated in concept of biopolitics.

Keywords: biopolitics, state power, discourse, liberalism, racism

Obsah

1. Úvod.....	6
1. Techniky ukázkování těla.....	11
1.1 Duševně nemocný jedinec.....	11
1.2 Vězeň.....	22
1.2.1 Mučení.....	24
1.2.2 Kritika a vězeňství.....	25
1.2.3 Disciplína.....	28
1.2.4 Benthamův Panoptikon.....	29
1.3 Sexuální jedinec.....	30
1.3.1 Represivní hypotéza.....	31
1.3.2 Scientia sexualis.....	34
1.3.3 Dispozitiv sexualit.....	36
2. Zrození biopolitiky.....	40
2.1 Umění vládnout.....	41
2.2 Liberalismus.....	43
2.2.1 Německý neoliberalismus.....	44
2.2.2 Americký neoliberalismus.....	45
2.2.3 Koncept biopolitiky.....	46
2.2.4 Vládní rasismus.....	49
3. Závěr.....	52
Seznam literatury.....	54

1. Úvod

V mé bakalářské práci se budu zabývat vznikem společensko-vědního diskursu a biopolitiky v díle Michela Foucaulta. Biopolitika, což je způsob vládnutí, které se budu blíže věnovat v 2. kapitole, zasahuje do životů každého člověka. Stát se neobejde bez provozování biopolitiky např. vliv v sociálním sektoru, soudnictví a s tím spojené vězeňství či psychiatrická zařízení. Proto jsem se rozhodla o této státní praxi prostřednictvím knih M. Foucaulta dozvědět něco víc.

Michel Foucault (1926-1984) byl významný francouzský filosof a historik. Studoval na École Normale Supérieure. Zde procházel těžším životním obdobím, jelikož se vyrovnával se svojí homosexualitou a několikrát se z tohoto důvodu pokusil i o sebevraždu. Tato životní etapa měla nepochybně velký vliv na jeho budoucí tvorbu. Další velký vliv na něho měla i probíhající 2. světová válka. (cs.wikipedia.org) Foucault byl v mládí ovlivněn mimo jiné i marxistickou ideologií. Několik let svého života byl členem komunistické strany, ale později ztratil o komunismu iluze a této politické ideologie se stranil. Velký vliv na Michela Foucaulta měl také existencialismus a fenomenologie a hlavně dílo Jean-Paula Sarrtra. On sám označil za nejdůležitější vliv ve svém životě Friedricha Nietzscheho. Velkou úctu také projevoval svému učiteli Jeanu Hyppolitovi. (www.databazeknih.cz)

Část svého života působil na zahraničních univerzitách, např. v Hamburgu nebo v Tunisu. Po konečném návratu do Francie působil nejprve na univerzitě ve Vincennes a od roku 1970 na Collège de France. Některá jeho díla vznikla jako souhrn přednášek právě z této univerzity. (Foucault 1999, 1) Michel Foucault se ve svých dílech zajímal především o analýzu společnosti prostřednictvím archeologie vědění a o uplatňování moci ve společnosti, nejprve z hlediska jedince, poté z hlediska společnosti jako celku. Archeologií vědění u Foucaulta rozumíme studování společnosti v různých časových obdobích z hlediska diskursů, tj. z hlediska všeobecných myšlenkových pochodů ve společnosti.

„Bude to práce, v níž se pokusím zachytit proměnu, jež se odehrála obecně na poli historie; práce, v níž jsou problematizovány metody, hranice či témata vlastní dějinám idejí; práce, která by nás měla zbavit posledních antropologických omezení; práce, jež by měla naopak ukázat, jak mohla tato omezení vzniknout.“ (Foucault 2002, 27)

Tuto analýzu zpracoval ve stejnojmenném díle - *Archeologie vědění* (1969). Foucault v této knize podává kritickou reflexi svých dřívějších prací, jako jsou *Dějiny šílenství* (1961) či *Zrození kliniky* (1963).

Ve svých raných dílech *Dějiny šílenství* (1961) či *Dějiny sexuality I-III* (1976, 1984) se Foucault zaměřuje na ukázněvání těla jednotlivce, tj. řízení lidského těla skrze panovnickou moc. Pokud se jedinec vymyká standardům společnosti, je ze společnosti vyloučen, je odsunut na její samotný okraj. Ve svém prvním významném díle nazvaném *Dějiny šílenství*, které vydal v roce 1961, nás Foucault seznamuje se vznikem leproserií ve středověku. Malomocné v této době chápala společnost jako hrozbu a nebezpečí, a proto byla tato zařízení umísťována na okrajích evropských měst, bezpečně za jejich branami. Když se na konci středověku náhle vyprázdnily, nedošlo k uzavření těchto zařízení, ale naopak se naplnily znovu dalšími lidmi pouze s jinými, novými problémy. Byli to blázni, duševně nemocní, ale i bezdomovci. Blázni jsou další skupinou, která je v knize popsána. Foucault se v knize dívá na šílenství z různých úhlů pohledu. Ve středověku se na ně společnost nedívala, jako na nebezpečné, naopak se na ně pohlíželo jako na důkaz boží existence a jejich jazyk byl považován za jazyk boží. Jinak je vnímala společnost v období renesance, kdy bylo bláznovství považováno za vášně nutnou k životu. (Foucault 1994, 11-13) Ale velký zlom nastal v období osvícení. Osvícenství se vyznačovalo důrazem na rozum, který blázni měli v důsledku nemoci či vrozené vady poškozený. Proto se na ně v této době začalo nahlížet jako na nebezpečné a od společnosti byli odděleni. Jejich iracionálnost byla předmětem obav a strachu.

V této knize nám Foucault podává analýzu, jak společnost zacházela s lidmi, kteří svým zjevem, chováním či tělesnými dispozicemi neodpovídali „běžnému standardu“.

Jak píše Foucault ve svém díle *Diskurs, autor, genealogie (1971)*, dochází k procesům vylučování lidí ze společnosti podle třech hlavních typů. Prvním typem vylučování je zákaz, zákaz slova. Nemáme právo říkat, co chceme, nemůžeme mluvit o všem a za jakýchkoliv okolností. Foucault o zákazech ve společnosti říká:

„Tabu předmětu, rituál okolnosti, privilegované nebo výhradní právo subjektu, který mluví: už zde máme hru tří zákazů, které se kříží, navzájem posilují nebo kompenzují, vytvářejíce komplexní mřížku, jež se neustále modifikuje. Podotknu pouze, že v naší době těmi oblastmi, v nichž je mřížka nejvíce sevřená, v níž se množí černá pole, jsou oblasti sexuality a politiky.“ (Foucault 1994, 9)

V oblastech týkajících se sexuality a politiky je pro nás obtížné přijímat nové způsoby chování či nová pravidla. Těmito dvěma oblastmi se Foucault zabývá ve svých dílech *Dějiny sexuality I.* a *Zrození biopolitiky*. Druhým typem je zavržení. Jde o odsunutí člověka, který se nějakým způsobem vymyká, na samotný okraj společnosti. Tento typ vylučování je obsažen v již zmíněném díle *Dějiny šílenství*. Třetím typem vylučování označuje Foucault vůli po pravdě neboli vůli po vědění. Podle Foucaulta tato vůle po vědění provádí nad jinými diskursy dohled a vykonává nad nimi donucovací moc. Jedná se například o právní systémy, lékařství, instituce, které nějakým způsobem ovlivňují náš každodenní život. (Foucault 1994; 9-16)

Foucault ale nekončí pouze u těchto třech typů vylučování a kontroly ve společnosti. Podle něho první trojice typů vylučování působí ve společnosti z vnějšku. Existují ale další tzv. vnitřní procedury, které Foucault popisuje jako diskursy, které provádějí kontrolu nad sebou samými. Postupy užívané ke kontrole diskursů popsal Foucault jako klasifikaci, distribuci a pořádání. Podle něj šlo o zvládnutí jiného rozměru diskursu. (Foucault 1994, 14) V první řadě je to komentář. Komentářem rozumíme texty, formule, ritualizované celky diskursů. Jsou to diskursy, které se ve společnosti neustále opakují. Jsou to náboženské a právní texty, a dále také literární a do jisté míry i vědecké texty. Jak Foucault říká, komentář má jen jednu roli, a to vyslovit konečně to, co bylo v tichosti vyjádřeno jinde. Dalším principem je do určité míry doplněk prvního, a to je autor. Není tím myšlen konkrétní jedinec, který je například uveden pod nějakým textem. Foucault „svého“ autora popisuje takto:

„Nikoli ovšem autor jakožto projevující se individuum, které proneslo nebo napsalo nějaký text, nýbrž autor jako princip seskupení diskursu, jako jednota a původ významů diskursů, jako zdroj jejich souvislostí.“ (Foucault 1971, 16)

V minulosti bylo určování autora u vědeckého díla nezbytné, jelikož jeho totožnost byla znamením pravdy. V dnešní době se tato potřeba, znát konkrétního autora ve vědecké oblasti, vytrácí. Naopak v literárním diskursu se znalost autora stále více posiluje. Autor je u literárního díla spojnicí se skutečností. Třetí skupina postupů, která umožňuje kontrolu diskursů, se nezabývá kontrolou sil, ani nahodilým výskytem diskursů. Tato skupina stanovuje podmínky pro uplatňování diskursů, šíření diskursů podléhá určitým počtům pravidel.

Každý člověk, ať už blázen, vězeň nebo sexuální tvor, je předmětem diskursů a moci. Každý se ve společnosti stává objektem moci.

„Všudypřítomnost moci: nikoli proto, že by moc měla privilegium shromažďovat vše pod svou nevyvratitelnou jednotu, nýbrž proto, že se tvoří v každém okamžiku, v každém bodě, či spíš v každém vztahu od jednoho bodu k druhému. Moc je všude: to neznámá, že vše obklopuje, nýbrž to, že odevšad vychází.“ (Foucault 1994; 109)

Každý ve společnosti je předmětem moci. Moc na nás působí v různých situacích našeho života. U Michela Foucaulta je moc jedním z hlavních témat jeho tvorby. Analytikou moci se Foucault začal zabývat ve svém díle *Dějiny sexuality I*. Na počátku knihy nás seznamuje s pohledem na sexualitu, který byl ve společnosti počátkem 17. století. V této době byla sexualita považována za nedílnou součást všedního života. Lidé sexualitu veřejně projevovali v gestech a v chování. S nástupem buržoazní (kapitalistické) společnosti se pohled na sexualitu značně změnil. Sexualita byla chápána jako škodící prvek, který jedince odvrací od jeho hlavního údělu – práce. Jedinou legitimní sexualitou se stala sexualita za účelem plození potomků v manželství. Vše ostatní spojené se sexualitou bylo popřené, vše bylo vytlačeno nejen z každodenního života, ale i z jazyka. Další obrat nastal v 18. století, kdy se sexualita stala předmětem vztahu jedince a státu. Sexualita již nebyla pouze tolerována, dostala jak politický, tak ekonomický význam. Na tělo jedince bylo pohlíženo jako na něco užitečného, ať už z hlediska rozmnožování, pracovní

síly nebo například z hlediska dlouhověkosti. Foucault nám ve vztahu k sexualitě podává srozumitelnou analýzu vztahů jedince a společnosti. Touto analýzou se budu hlouběji zabývat v další kapitole. Vztah mezi sexualitou a státem byl důležitý pro další vývoj společnosti, kde stát získává moc nad životem jednotlivce.

„Právo, které se formuluje jako právo „života a smrti“, je ve skutečnosti právem zbavit života nebo nechat žít.“ (Foucault 1994; 158)

Tímto vztahem se nám otevírá éra biomoci, na kterou Foucault směřuje svoji pozornost ve své další tvorbě. V *Dějínách sexuality I.* je problém biomoci nastíněn z pohledu práva jedince na život či na smrt, ale v knihách jako *Je třeba bránit společnost* či *Zrození biopolitiky* Foucault zaměřuje svoji pozornost již na populaci a potřebu jejího ovládnutí ve prospěch státu.

Tématem biopolitiky se Foucault zabýval ve svých přednáškách na Collège de France a později byl souhrn těchto přednášek vydán pod názvem *Zrození biopolitiky*. Biopolitika je vládní praxe, která se od 18. století snaží racionalizovat problémy populace spojené se zdravím, hygienou, dlouhověkostí, porodností atd. Foucault se rozhodl těmito problémy zabývat z pohledu politického systému zvaného liberalismus. A právě toto téma zaujalo Foucaulta natolik, že mu věnoval celý kurz na univerzitě Collège de France.

Svoji bakalářskou práci člením do dvou hlavních částí. V první části se chci zabývat vznikem společensko-vědního diskursu a technikami ukáznování těla jednotlivce. Zde budu analyzovat uplatňování státní moci na tři rozdílné profily jedince a to na duševně nemocného jedince, sexuálního jedince a vězně. Ve druhé části bude bakalářská práce zaměřena již na populaci jako celek. Nejprve se chci seznámit se vznikem pojmu biopolitiky a poté s jejím fungováním a uplatňováním ve společnosti. Dále se budu zabývat otázkou, jak byl možný postupný přechod uplatňování moci z jedince na celou společnost.

1. Techniky ukáznování těla

1.1 Duševně nemocný jedinec

Kniha *Dějiny šílenství v době osvícení* je prvním významným dílem Michela Foucaulta. V první kapitole, která je nazvána „Stultifera navis“, nás autor seznamuje se vznikem leproserií a jejich následném využití po zažehnání epidemie lepry. Ve středověku byli lidé v Evropě sužováni epidemií lepry, která se velice rychle šířila a společnost na ní neměla zaručený lék. Malomocní, jak se říkalo lidem nakaženým touto zákeřnou nemocí, byli soustředěni do zařízení na okrajích měst. Podle některých údajů bylo v celém křesťanském světě na devatenáct tisíc leproserií. Počátkem 15. století se ale začala tato zařízení vyprazdňovat. A vyvstala zde nová otázka: co s takovými druhy zařízení? Jaké bude jejich další využití? V majetku, který patřil k leproseriím, se skrývalo veliké bohatství. Ve Francii tento majetek spravoval královský dvůr. Ten po vyprázdnění zařízení nařídil jejich inventuru a kontrolu záznamů, aby se aktualizoval přehled a udělal se pořádek v majetku leproserií. Po řadě přerozdělení přešla většina majetku na jiné špitály. Podobně jako ve Francii, tak i v ostatních evropských městech, začala lepra ustupovat. Přestože v Evropě vymizela lepra jako nemoc, v povědomí lidí dlouhou dobu zůstane zakořeněná hodnota spojená s malomocnými. (Foucault 1994; 6) Michel Foucault se o hodnotách spojených s leprou vyjadřuje takto:

„Jedno však lepru daleko přežije, a udrží se až do doby, kdy budou leproserie řadu let prázdné, a sice hodnoty a obrazy spojené s osobou malomocného, smysl onoho vypuzení, význam, jaký tato naléhavá a děsivá postava měla v sociální skupině, jež ji vyobcovávala a zároveň kolem ní opisovala posvátný kruh.“(Foucault 1994; 8)

Zde se již můžeme setkat s prvotní myšlenkou o vylučování jedinců ze společnosti. Jde zde o malomocné, kteří byli pro společnost děsivou a zároveň posvátnou skupinou. Lidé je vnímali jako zatracené a zároveň vyvolené bohem. Skrze svou nemoc mohli malomocní odčinit své hříchy, kterých se dopustili na zemi.

Pokud „čistý“ člověk odmítl malomocnému pomoci, umožnil mu cestu ke spáse, právě skrze jeho utrpení. Takto bylo zacházení s malomocnými prezentováno zbytku společnosti i jim samotným.

„Hospodin promluvil k Mojžíšovi a Áronovi: „Když někdo bude mít na kůži otok, vyrážku nebo světlou skvrnu jevící se jako rána malomocenství, ať je přiveden ke knězi Áronovi nebo k jednomu z jeho synů, kněží. Kněz pak ránu na kůži prohlédne: Pokud ochlupení na ráně zbělelo a rána je napohled hlubší než okolní kůže, je to rána malomocenství. Po prohlídce jej kněz prohlásí za nečistého. Malomocný, který je přistižen, bude mít šaty roztržené, vlasy na hlavě neupravené, vousy zahalené a bude volat: Nečistý, nečistý! Bude bydlet v odloučení, jeho obydlí bude mimo tábor.“ (Bible Svata 2005, 165-166)

Tyto dva úryvky ze Starého zákona prezentují způsob zacházení s malomocnými, který určovala Bible. V pozadí těchto událostí lze již odhadnout budoucí zacházení s lidmi jako se subjekty moci. Poté, co lepra a s ní i malomocní vymizeli ze společnosti, tento uvolněný prostor pro vylučování ze společnosti a umísťování do opuštěných zařízení převzali např. chudí, tuláci a „pomatené hlavy“. (Foucault 1994; 8)

A právě blázni jsou ústřední skupinou, kterou se Foucault v knize *Dějiny šílenství* zabývá. V období renesance bylo velice populární blázny vyhánět za hradby města a nechat je potulovat krajinou nebo byli nakládáni na lodě a námořníci je měli odvézt co nejdále od hranic města. Často se stávalo, že námořníci blázna vyložili dříve a on se vrátil zpět do města. Povětšinou byl znovu naložen a odvezen dále, aby se do města již znovu nemohl vrátit.

„Ale ze všech těch romaneskních či satirických plavidel jedině *Narrenschiff* má reálný podklad. Takové lodě naložené blázny a plující od města k městu totiž skutečně existovaly. Z šilenců se tehdy snadno stávali tuláci. Městské úřady je vyháněly za hradby, nechávaly je pobíhat krajinou.“ (Foucault 1993, 9)

Tato Foucaultova prezentace historie se od skutečného zacházení s blázny liší, jelikož lodě bláznů byly pouze básnické téma. Ve skutečnosti bylo zacházení s blázny různé. V některých městech byli umísťováni do nemocnic a jako s nemocnými s nimi bylo zacházeno. Jsou ale i případy, kdy byli blázni zavíráni do

vězení. Není jasné, proč takto v minulosti společnost s blázný zacházela. Také není zcela jasné, proč se v určitých městech blázni soustředili více než v ostatních. Často šlo o města poutní. Proto je dost možné, že i lodě odvázející blázny za hradby měst byly poutními plavidly, která vezla pomatené najít svůj rozum. Často se pak z těchto poutních měst stávala města, která byla vyhrazena pouze pro blázny a duševně nemocné. Zde tito lidé vykonávali nejen svojí očištnou pouť, ale hlavně byli odděleni od zbytku společnosti. Mezní postavení, které blázen zaujímal ve středověku, jeho odvržení za hradby města, a tím odtržení od zbytku společnosti, zůstalo v našem vědomí až do současné doby. Od konce středověku dostala postava blázna nový význam. (Foucault 1994, 13) Už to nebyla pouze okrajová postava ve hře, ale naopak. Blázen ukazoval pravdu a svým pomateným jazykem vedl řeč rozumu. Skrze šílenství se také změnil pohled na smrt. Smrt, která byla vnímána jako to, co přesahuje lidskou existenci, co vzbuzuje děs a hrůzu. Šílenství ale obrátilo nicotu smrti v nicotu celého života. Jak Foucault říká, nicota smrti už nic neznamena, protože už předtím bylo všechno nicota, protože život byl stejně jen marnost. Nicota života není vnímána už jako něco vnějšího konečného, ale něco co tvoří celý průběh života. (Foucault 1994; 11-15)

V období renesance došlo k oslabení gotického symbolismu, které Foucault spojuje s novým významem připisovaným šílenství. Věci, které měly svůj jasný význam, najednou získávají veliké množství skrytých náznaků a narážek, a tím nakonec ztrácejí svou tvář. Vyvstal zde prostor pro snění a představivost. Člověk ve fantastických figurách šílenství odhaloval i to tajemné ze své vlastní povahy. Odhaloval svoji přirozenost nyní skrytou, ale stále možnou vidět ve zvířecím světě. (Foucault 1994;16-18) Foucault k tomu říká:

„Zvířecí svět ze sebe svrhl mnoho lidských symbolů a hodnot; fascinuje teď člověka svou nespoutaností, zuřivostí, bohatstvím svých nemožně obludných tvarů, zároveň však odhaluje temnou vášň, neplodné šílenství skryté v lidské srdci.“ (Foucault 1994, 18)

Postavou, která spojovala nespoutaný zvířecí svět s uspořádaným světem lidí, se stal šílenec.

Význam šílenství se v průběhu historie značně mění. Tato změna jde ruku v ruce s vývojem společnosti. U Hieronyma Bosche se šílenství přikládá veliký význam z hlediska nedosažitelného a neviditelného vědění, které je umožněno pouze bláznům. Naopak u Erasma je pohled na šílenství odlišný. Je vztažen pouze na člověka jako jednotlivce a na jeho vnitřní prožívání, z kterého šílenství pramení. (Foucault 1994, 19-22)

Radikálně se pohled na šílenství změnil v 17. století v době osvícení. Od poloviny tohoto století jde ruku v ruce pojem šílenství a internace. Zlomovým okamžikem v zacházení s bláznem se stal rok 1656, kdy vyšel dekret o založení pařížského Všeobecného špitálu. Zde bylo po pár letech jeho založení umístěno na jedno procento obyvatel Paříže, což bylo odhadem na 6 000 jedinců. Do tohoto špitálu kromě bláznů byli umísťováni hlavně chudina, povaleči a trestanci. Všeobecné špitály vznikaly vesměs na území a v zařízeních, která dříve patřila leposerím. Řízení špitálů měli na starosti doživotně jmenovaní správci, kteří mohli rozhodovat nejen v prostorách špitálu, ale i nad veškerou populací, která spadala do jejich kompetence (tuláci, chudáci, blázni atd.). Tito správci měli nejen moc řídicí a správní, ale také obchodní, policejní, soudní, nápravnou a trestní. Jak říká Foucault:

„Tedy absolutní svrchovanost, soud bez odvolání, výkonné právo, nad nímž neexistuje nic vyššího. Špitál je podivná moc, postavená králem mezi policií a soudnictvím, moc na hranici zákona: třetí kategorie represe.“ (Foucault 1994; 32)

Instituce Všeobecného špitálu neměla nic společného s léčením svých obyvatel. Naopak měl funkci pořádkovou a výchovnou. Vznik těchto zařízení nebyl pouze ve Francii, ale postupně takovéto druhy institucí vznikaly po celé Evropě. Proč ale došlo k tomuto masivnímu uzavírání chudých a bláznů v období osvícenství, jinak nazývané také erou rozumu? Původně tyto Všeobecné špitály měli sloužit jako pomoc v době, kdy se Evropa potýkala s ekonomickými problémy, nezaměstnaností a povalečstvím. Význam internace v 17. a 18. století se značně lišil od toho, jak ho chápeme my dnes ve smyslu léčebném. V tomto období byl spjat s pojmem práce. Ti, kteří se nebyli sami schopni uživit nebo nechtěli pracovat, ale práci potřebovali pro svoji obživu, byli přijímáni do těchto internačních zařízení. Z hlediska internace došlo ve společnosti k obratu. Jedinec již nebyl z města vyháněn, bylo o něj

postaráno na úkor společnosti, ale on byl zbaven své individuální svobody. (Foucault 1994, 36-37) Toto zbavení individuální svobody můžeme brát jako jeden z prvních projevů organizované moci nad člověkem. Internace má dvojí smysl. V období, kdy je společnost zmítána krizí a je nedostatek práce, je internace užívána jako ochrana před žebráky, neklidem a bouřemi. (Foucault 1994, 39) Naopak, když je dostatek pracovních míst, jsou obyvatelé internačních zařízení používáni jako levná pracovní síla. Místo vyloučení, které dříve zaujímali lidé nakažení leprou, nyní zaujmuli lidé nezaměstnaní a tuláci.¹ (Foucault 1994, 40-41)

V 19. století byli do systému internace zahrnuti i blázni. Už dříve byli šílenci zavíráni do různých zařízení, ale až od 17. století byli řazeni do společné skupiny s tuláky, chudými a vězni. Byli také nuceni do práce, ale až zde se ukázala právě jejich jinakost. Často nebyli schopni práce nebo práci dělali velmi pomalu.

Rozhodujícím zlomem ve vnímání společnosti z hlediska bláznů dochází právě v 17. století v období internace. Společnost v této době poprvé na blázna začala nahlížet ze sociálního pohledu, kdy je pro šílence velmi obtížné a často i nemožné začlenit se plnohodnotně do společnosti. Tím také vzniká ve společnosti dělicí čára, která určuje, koho vyobcovat ze společnosti a koho nikoliv. Internační zařízení nebyla určena zprvu pro blázny, ale v každém z nich se jich mnoho vyskytovalo. Pomatení byli zařazováni do společné skupiny s chudými, tuláky, zločinci jako by je ze společnosti vykazovaly tytéž znaky. Přesto můžeme pozorovat, že blázni měli v 17. století a i v pozdější době zvláštní postavení. Nebyli pouze zavíráni, ale byli na některých místech vystavováni pro všeobecné pobavení zbytku společnosti.

Pro očištění činů, které jedinec spáchal, bylo až do 17. století nutné jejich zveřejnění. Pouze tak mohl být čin odpuštěn a člověk byl zbaven svého hříchu. Vznikem internačních zařízení se toto „pravidlo“ ze společnosti vytratilo. Naopak to, co bylo nelidské, bylo pouze předmětem pohoršení společnosti. K tomu, aby byl člověk umístěn do internace, nebylo nutné spáchat nějaký zločin. Stačilo, když

1 Michel Foucault: „Velké vyobcování lepry vystřídala ve světě osvícenství dělicí čára vytyčovaná prací a zahálkou. Útulek zaujal geograficky – místy svého výskytu: tak ve vesmíru mravním přesně postavení lepry.“ (Foucault 1994, 41)

ohrožoval svým jednáním čest rodiny nebo náboženství. Ve spojitosti s pohoršováním společnosti se nám ukazuje, jak bylo zacházeno s blázný. Ti totiž nebyli pouze uzavíráni do izolace a drženi z očí společnosti. Blázni byli ukazováni, vystavováni k všeobecnému pobavení. Michel Foucault zde uvádí příklad, kdy ve Francii patří procházka k Bicetre² a podívaná na blázny až do Velké revoluce k rodinným zábavám měšťanstva. (Foucault 1994, 50) Koncem 18. století dochází k nepatrnému zlepšení, pokud se tomu dát takto říkat, a to pouze v tom, že se sami blázni předvádějí společnosti. Chování bláznů při těchto představeních vzbuzovala v přihlížejících pouze smích nebo urážlivý soucit. (Foucault 1994;50-51)

Způsob, jakým bylo s blázný zacházeno, je pro nás v naší dnešní době značně nepochopitelné. Agresivnější a nebezpečnější blázni byli zavíráni do cel a kobek, kde byla pouze podlaha občas vystlaná slámou. Zde trávili nejen svůj život, ale také zde vykonávali i svoje běžné potřeby vylučování. Bylo s nimi zacházeno jako se zvířaty a byly na nich často uplatňovány fyzické tresty. Je v celku jasné, proč to tak v této době bylo. V osvícenství totiž bylo na šílenství spojováno s animalitou neboli návratem člověka ke své zvířecí přirozenosti.³ (Foucault 1994, 52) Zvíře, které se v člověku ve spojení s šílenstvím projevuje, už není spojováno s žádnou nadpřirozenou silou, jak tomu bylo v renesanci, naopak se šílenství vztahuje pouze k člověku samému. S návratem ke zvířecí přirozenosti byli lidé v osvětské době přesvědčeni, že blázni se svým zvířecím chováním získali i zpět zvířecí odolnost vůči bolesti, hladu, horku atd. Proto byli často vystavováni zhoršeným podmínkám, jako byl například mráz. Šílenství v této podobě nemá téměř nic společného s medicínou. Podle osvětského člověka se animalita u člověka nedá vyléčit či napravit, protože v něm už žádná lidskost není, zbývá v něm pouze zvířecí přirozenost. Ta se dá zvládnout pouze přísnou výchovou a tresty. Šílenství bylo tak považováno za nejnižší bod lidství.

„V době osvícenství však – byť se vědecká a lékařská analýza snaží, jak uvidíme dál zapojit šílenství do tohoto přírodního mechanismu – reálné praktiky v zacházení

2 Bicetre – bývalá věznice

3 „Šílenství si pro svou tvář vypůjčuje masku zvířete. Ke stěnám cel nejsou připoutáváni lidé pomateného rozumu, ale spíš zvířata zachvácená přirozenou zuřivostí.“ (Foucault 1994, 52)

s pomatenými jasně dosvědčují, že je šílenství tehdy ještě chápáno jako divoká, anti-přírodní animalita.“ (Foucault 1994, 56)

Šílenství se na počátku 17. století ve špitálech neléčilo, jejich jediným úkolem bylo izolovat a napravovat. I přesto se ale v celé době osvícenství rozvíjely léčebné pokusy. V této době zpravidla nešlo o vyléčení duše pomateného, ale lékaři se zaměřovali na léčbu těla. Duše a tělo jako předmět léčení byly odděleny. Jako léčebné prostředky se používaly vodní lázně a sprchy, řezné ranky, pouštění žilou či očkování svrabu. Všechny tyto „léčebné“ praktiky měly blázny vytrhnout z jejich šíleného světa a vrátit je zpět do světa reálného nebo u něj alespoň potlačit často agresivní projevy šílenství. A mnohdy se to i s úspěchem podařilo. Obecně byl u šílenců zpevňován a obnovován pohyb, byla prováděna očista a ponořování do vodních nádrží. Tyto techniky léčby měly za úkol především navrátit subjektu jeho prvotní čistotu a zapojit zpět do světa. Rozlišení fyzické a psychologické stránky léčby blázna můžeme pozorovat až v 19. století, kde je spojeno s mravními metodami, ale již v osvícenských praktikách můžeme pozorovat jakési psychologické metody. Jde především o přesvědčení nemocného, že to co se mu jeví jako dobré a po čem vášnivě touží, je ve skutečnosti zlé. Jak Foucault říká, mysl maniaků může pozvolna přivést k pravdě přísný společenský mravní řád, který se jim vnutí z venčí. Lékař již nemá blázna „probouzet“, ale má jednat jako moralista.

V 18. století dochází k změně pohledu na šílenství. Začíná se snít o osvobození šílenství. Jako příklad zde udává Foucault vesnici Gheel, která stále připomínala spojení mezi internací bláznů a exkomunikací malomocných, na kterou se již dávno zapomnělo. Zde tvořili převážnou část obyvatel blázni, kteří zde žili volně a svobodně. Šílenec zde byl roven rozumnému člověku. Blázni jsou zde „léčeni“ pouze prací, zdravou stravou a svobodou. Žijí zde v souladu s přírodou. Přestože se od internace zcela neupustilo, příroda začala postupně zaplňovat její funkci. Přírodní síly spoutávaly člověka lépe než okovy. Důležitou součástí řádu přírody byla morálka. A právě čistě mravní pojetí šílenství se později prosadilo v 19. století. Toto mravní pojetí znamenalo, že se na šílenství pohlíželo už jen jako na nemoc. (Foucault 1994;92-103)

Počátek 18. století dochází ke změně ve vnímání internace společnosti. Internace a internačních zařízení se lidé báli od jejího vzniku. V 18. století dochází k prohloubení tohoto strachu. Internace začala být vnímána jako ohnisko zla. Lidé se báli tajemného zla, které se mělo šířit z internačních zařízení dál do města a ohrožovat tak jeho obyvatele. V této spojitosti se hovořilo o tzv. vězeňských horečkách, které měly šířit nákazu z internačních zařízení do zbytku společnosti. Ve většině případů šlo pouze o šíření děsivým povídek a nepravdivých informací. Foucault říká:

„Internační budova už není jen leproserií ležící stranou města; je to lepra sama vztyčená mu tváří v tvář (myšleno středověk).“ (Foucault 1994; 122)

Původně vnímaný pokrok, kdy se šílenství stalo nemocí, je nyní vnímáno jako jakýsi zvláštní návrat. Už nebyly ideje osvobozeného šílenství. Naopak. Společnost požadovala lepší odizolování obyvatel umístěných v internačních zařízeních. Zde můžeme pozorovat právě onen zvláštní návrat, kdy se začalo snít o zařízení, které bude izolováno a kde bude nerozum opět spoután a vystaven pohledu diváků, aniž by je jakýmkoliv způsobem ohrozil. (Foucault 1993, 124-125) Začalo se snít o útulku, který bude mít svou původní podobu a to klec. Tyto sny spolu dohromady plodí již morálka ruku v ruce s medicínou. Opětovná hrozba šílenství se zařadila mezi aktuální témata tohoto století. Šílenství už není chápáno jako návrat k animalitě, k zvířecí přirozenosti. Šílenství jedince odvrací od něho samotného, od okolního světa. Jak říká Foucault, půdou pro šílenství se stává prostředí, prostředí, které narušuje vztahy člověka ke světu, k druhým lidem. (Foucault 1994, 134)

Velkou změnou ve vnímání šílenství byla kritika internace a její postupné odstraňování ze společnosti. Pomalé vystěhovávání bláznů, které trvalo od r. 1720 až do Velké revoluce, tak bylo pouze jejím nejviditelnějším projevem. V 18. století byla častá kritika umístění bláznů spolu s vězni, ale ne ve smyslu lítosti bláznů, ale naopak samotných vězňů. Z řad nejen vězňů, ale i dozorců či ředitelů internačních zařízení se ozývalo rozhořčení nad tím, že byli vězňové zavíráni spolu s bláznem, a tím bylo ohrožováno nejen jejich duševní, ale i tělesné zdraví. Naopak počátkem 19. století se tato kritika obrátila směrem k uzavírání bláznů do věznic, kam podle všeho nepatří. Tato proměna ve vnímání šílenství nevzešla od vědeckých hnutí, které by

začaly poukazovat na odlišnost bláznů od vězňů, ale naopak přímo z prostředí internace. Jak říká Foucault, boj proti zavedenému řádu se rozhořívá přímo na půdě internace. (Foucault 1993, 138) To, že byli blázni umísťováni v zařízeních spolu s ostatními vězni, nebylo nic výjimečného, naopak byla to podstata internace. Bylo totiž všeobecně platné, že blázni nepotřebovali k životu žádné zvláštní podmínky, pouze museli být umístěni někam bokem od společnosti, kde ji nebudou ohrožovat ani pohoršovat. Kritika internace, která byla spíše politická, nesměřovala k osvobození bláznů, ale právě naopak. Došlo k ještě většímu posílení přesvědčení, že blázni musejí být internováni. Šílenství se stalo symbolem vězníci moci, jevilo se jako jediný smysl internace. Jediným důvodem pro udržování internace se tak stali blázni a vězni. (Foucault 1994; 136-140)

Internace v tomto období procházela také ekonomickou krizí. Tím, že do internace byli uzavíráni i chudí lidé, byla sice potlačena chudoba, ale zároveň ze společnosti byli odstraněni práce schopní lidé. Tím, že internace fungovala pouze na systému příspěvků, byla to také instituce, která pohlcovala značnou část finančních prostředků. Celkově se užitečnost internačních zařízení začala zpochybňovat a koncem 18. století se začalo uvažovat o jejich zrušení. Zacházení, kterému byli vystaveni blázni během celého 18. století, nepominulo, ale pominula již samozřejmost internace, do které po celá dlouhá léta spadali. Ještě před koncem Velké revoluce bylo šílenství v jistém smyslu svobodné, jelikož mohlo být rozpoznáváno ve svých různých tvářích. Na světlo vyšel ovšem jiný zásadní problém, a to, kam umístit blázni po zrušení internačních zařízení. Nikdo nevěděl, jaký typ sociálního zařízení pro blázny zřídit – vězení, špitál či péči v rodině?

Odstraňování internace ze společnosti bylo prováděno ve třech etapách. (Foucault 1993, 145) V první etapě bylo provedeno šetření v internačních zařízeních, kde se zkoumalo, z jakého důvodu jsou zde lidé umístěni. Ti, kteří se dopustili jen malých přečinů, měli být propuštěni. Ti, kdo v internaci zůstávali, byli blázni. Tím se z internace stalo vězení bláznů. V druhé etapě pak došlo k značnému omezení internace. Během různých šetření byla navržena jakási zvláštní internace pro blázny. Ne přímo lékařské zařízení, ale prostor, kde se s nimi bude lépe zacházet a jejich už tak těžký život pro ně bude snesitelnější. Poslední třetí etapa se vyznačovala řadou

dekretů, které ustanovili definitivně internaci určitým kategoriím, a to postižitelným provinilcům a bláznům. Pro blázny bylo vytvořeno nové uspořádání. Ti byli všichni podrobeni lékařské prohlídce a podle své konkrétní situace byli buď propuštěni nebo měli být umístěni do špitálů, které k tomu byly určeny. Zde vyvstal další problém – žádné špitály vyhrazené pro pomatené neexistují. Proto byla dána povinnost dohledu nad šílenými rodinám a městským úřadům, kterým byl umožněn zákrok podle jejich vlastního uvážení. S blázný se začalo zacházet opět jako se zdivočelými zvířaty. Co tedy pro blázny znamenalo získání svobody? Znovu se jim navrátil statut zvířete, který měli už v období internace, nyní ho ale potvrzoval zákon. Jak říká Foucault, blázni se opět stali divokou zvěří v téže době, kdy jim lékaři začínají přiznávat animální nevinnost. A ani v této době špitály pro blázny neexistovaly. Zde je patrný velký problém, který byl s umístěním šílenství v nově se strukturujícím sociálním prostoru. (Foucault 1994, 142-148)

Vznikající zařízení, kam byli blázni umísťováni v 19. století, se značně lišil od původních internačních zařízení. V Asylu, který založil William Tuke⁴ (1732-1822), už nebylo používáno fyzických trestů a mříží. V tomto útulku byl nastolen strach. Strach, že pokud pomatený poruší nařízení nebo neposlechne strážce, bude mu udělen trest. Jak říká Foucault, Tuke ve skutečnosti vytvořil útulek, ve kterém byl nahrazen svobodný teror šílenství bezvýhodnou úzkostí z odpovědnosti. Tento útulek sice již provinilost bláznů netrestá, ale dělá něco horšího – vytváří ji. Šílenství bylo umístěno do systému odměn a trestů a mravního uvědomění. U skutků, které prováděl blázen, se nikdo neptal po důvodu či po úmyslu, byly posuzovány pouze samotné činy bláznů. V tomto novém období pro blázny už nebyla moc vnímána pouze jako abstraktní pojem bez tváře. Něco, co blázny drželo pod zámek, jak tomu bylo celé 18. století. Nyní má tato institucionalizovaná moc nad šílenstvím svou tvář – jsou to představitelé autority. Představitelé autority neměli žádné zbraně ale pouze jen slovo a pohled. Často funkci dozorců místo lidí „z venku“ prováděli sami nemocní. Pro pomateného v této době je rozumný člověk ztělesněním autority a moci, která rozhoduje a řídí jeho život. (Foucault 1994, 154-158)

4 William Tuke – anglický podnikatel, filandrop a Kvaker. Ve spolupráci s Kvakerskou skupinou založil Asyl pro blázny.

„Teď už je vždycky po boji, porážka ne-rozumu je do oné konkrétní situace střetu pomateného s ne-pomateným předem vepsána. Fakt, že v útulcích 19. století neexistuje nátlak, neznamena, že byl osvobozen ne-rozum, ale že je dávno podmaněno šílenství.“ (Foucault 1994, 157)

Důležitou roli v této představě o útulku hraje rodina. V minulosti byla často péče o nemocné a chudé svěřována spíše rodině než státu. S bláznem toto ovšem nešlo. Šílenec byl příliš odlišný a často nebezpečný, než aby se o něj mohla starat jeho vlastní rodina. Tuke se snažil kolem svého útulku vybudovat rodinu umělou. Ve svém útulku vytvořil něco jako buržoazní rodinu a ta se udržela na okraji dějin dlouhou dobu.

V útulku u Philippa Pinela⁵ (1745-1826) byly uznávány jako důležité hodnoty rodina a práce. Tím, co bylo v tomto útulku vnucováno bláznům jako platný zákon, byla morálka. Ta byla u Pinela mostem mezi světem šílenství a rozumu. Jak říká Foucault, útulek u Pinela byl pojat jako uniformní království zákona, bylo místo mravních syntéz, kde se zahlazovala pomatenost zrozená na samém okraji společnosti. Veškeré chování zúčastněných dozorců i lékařů vůči pomateným byl podřízen právě tomuto slučování. Používal k tomu tři hlavní prostředky. Prvním z nich bylo mlčení. Podstatou tohoto prostředku je nekomunikace s pomateným, který ke svému bláznovství potřebuje pozornost ostatních lidí. Když se mu této pozornosti nedostává, zůstává pouze on sám se svojí tichou svobodou. Už není uvězněn ve vztahu k ostatním, ale pouze sám v sobě. Pak se stávalo, že takto nemocní lidé se sami začali začleňovat mezi ostatní nemocné. Další prostředkem je tzv. poznání v zrcadle. Zde se z pomateného stává jak subjekt, tak objekt podívané. Pomatený v jiném bláznovi se stejnými projevy bludu pozná svoje vlastní šílenství. Zde se jako objekt a zároveň subjekt bláznovství hroutí a poznává sám sebe objektivně jako šílence. Posledním z těchto prostředků je nepřetržitý soud. V útulku, jaký vytvořil Pinel, funguje jakýsi soudní mikrokosmos. Každý blázen zde sám sebe neustále soudí. Zároveň je ale souzen i z venčí. V každém pomateném je zakotvena představa soudce i kata, jelikož aby byla tato praxe úspěšná, musí působit hrozivě.

5 Philippe Pinel – zakladatel psychiatrie jako speciálního lékařského oboru. Provedl reformu v péči o duševně choré. (Pinel, wikipedia.org)

Soudní moc, která byla v tomto útulku uplatňována, nepodléhala žádné jiné instituci. Má své vlastní tresty, které podle potřeby využívá. Tím se lišila od moci internační, která sice probíhala mimo právní normy, ale napodobovala způsoby jejich fungování. U Pinela je kolem pomateného neustále rozprostřen svět soudu. Ti, kteří nebyli schopni podrobit se této mravní syntéze, byli umístěni zpět do cel a stali se z nich noví internovaní. Ovšem na toto druhé uvěznění se u Pinela často zapomíná. Útulek, který vznikl za Pinela, není svobodným útočištěm pro pomatené, kde se léčí, ale je to prostor neustálého soudu. Šílenství se zde trestá. Od těchto dob a dosud se šílenství ocitá ve vězení morálky.

Důležitou postavou, která se od těchto útulků stala nedílnou součástí šílenství, byla postava lékaře. Nebyl zde ovšem považován za autoritu lékařskou, nýbrž za autoritu moudrého člověka. V útulku lékař nepoužíval léky, ale svojí autoritou, která byla nadřazena dozorcům, působil na duševní rozpoložení nemocného mnohem silněji než ostatní. Na počátku 19. století se praktiky lékaře-psychiatra stávaly stále nejjasnějšími a zázračnějšími. Nemocní začali věřit, že schopnosti léčit jsou spjaty s věděním psychiatra a ne pouze s jeho autoritativní mocí. Celá praxe během 19. století směřovala k Freudovi, který jako první začal analyzovat duševní pochody v člověku a zaměřil se na vztah nemocný-lékař. Zavrhl veškeré dosud uznávané praktiky u Pinela či Tukea, veškerou moc nad nemocným soustředil do rukou lékaře. Lékař se u Freuda stal klíčovou figurou jeho psychoanalýzy. (Foucault 1994, 159-175)

V *Dějinách šílenství* Foucault podal analýzu společnosti, která se s bláznů vypořádávali prostřednictvím kázeňské technologie. Byli od společnosti oddělováni, jelikož se jich lidé báli. V dnešní době, v době biopolitiky, je s bláznů zacházeno jako s duševně nemocnými a jsou ve specializovaných klinikách léčeni.

1.2 Vězeň

V knize *Dohlížet a trestat* Michel Foucault analyzuje vznik moderní instituce vězení pouze ve francouzském trestním systému. Seznamuje nás s praktikami, které tomuto zrodu předcházely, a které se staly také jeho průvodními procesy.

Trestání zločinců v dřívějších dobách se značně lišilo od dnešního způsobu věznění. Až do konce 18. století byla běžná praxe veřejného trestání. Odsouzcenci se veřejně pranýřovali, věšeli nebo jinak trestali. Až počátkem 19. století se trestání stávalo nejskrytější částí celého trestního procesu. Už neplatilo, že odporné divadlo provázející trest, mělo odstrašit od zločinu. Nyní má zločin odvracet jistota, že bude potrestán. Dříve veřejně prováděné tresty často vzbuzovaly i lítost u přihlížejících. V novém systému, kde veřejné bylo pouze líčení a vynesení rozsudku, se na zločince uvaluje jednoznačně punc hanby a zavržení. Následný trest je již pouze dodatečným ponížením. Podle Foucaulta se díky zmizení mučení ztrácí ona krutá podívaná, ale zároveň s tím se také rozpouští moc nad tělem. Moderní „fyzické“ tresty, které zaujaly místo mučení, se od této praxe značně lišily. Ať už šlo o galeje, vězení či internaci, tělo zde bylo pouze jakýmsi prostředníkem mezi trestem a individuem. Nešlo o to zasáhnout tělo proviněného, ale zbavit ho jeho svobody. Jak říká Foucault, trestání prošlo cestou od umění nesnesitelných pocitů k ekonomii suspendovaných práv. Pokud už se justice uchýlila k trestu, který postihoval tělo odsouzeného, vždy tomu byli přítomni lékaři, dozorcí či psychologové, kteří dosvědčili, že tento trest nemá za poslední cíl tělo a bolest. Exekuce se již nezasahuje tělo, ale zaměřuje se na život.

„Utopie soudnické zdrženlivosti: odstranit člověka a nenechat jej přitom pocítit nic zlého, zbavit ho všech práv, aniž by trpěl, ukládat tresty zbavené jakékoliv bolesti.“ (Foucault 2000, 43)

Smrt byla v novodobých trestech redukována na sice viditelný, ale rychlý okamžik, kde byla zbavena veřejného ponížení rodina odsouzeného. Celkové vymizení mučení ze společnosti neprobíhalo všude ve stejnou dobu. Někde se praktiky mučení prováděly i počátkem 18. století, a pozůstatky z praxe mučení jsou místy patrné i v pozdějších trestních systémech. Ani samotný postih těla odsouzeného nebyl úplně odstraněn. Často bylo tělo postihováno doprovodnými tresty v rámci nucených prací či uvěznění, jako byl přiděl jídla, omezení v oblasti sexuality či umístění na samotce. Podle společnosti je totiž spravedlivé, že odsouzený trpí i tělesně více než ostatní lidé. Proto i v moderních mechanismech moci zůstávají tyto průvodní tělesné postihy.

Když už se tedy tresty nezaměřovaly na tělo provinilce, co bylo jejich cílem? Tím, na co se kladl důraz při trestání i při analýze zločinu, byla duše. Už se neposuzoval pouze čin samotný, ale i okolní vlivy, které působily na zločince při spáchání trestného činu, ať už to byly vášně, pudy, dědičnost či anomálie. Do procesu udělování trestů se také prolínají poznatky o samotném provinilci, jak ho prezentuje jeho okolí, zjišťují se jeho vztahy s minulostí a provedeným činem a posuzuje se, co se od něj dá očekávat v budoucnosti. (Foucault 1993, 49-50) Prostřednictvím trestu se měl provinilec naučit žít v souladu se zákonem. Jako trest jsou také používána tzv. „bezpečnostní opatření“, která neslouží k potrestání přestupku, ale ke kontrole jedince a k neutralizaci jeho nebezpečného stavu. V naší společnosti jsou trestní systémy situovány do určité „politické ekonomie“ těla. Vždy jde o tělo a jeho síly. Neustále na něj působí vztahy moci, které ho cvičí, chrání, nutí ho pracovat atd. Tělo se podle Foucaulta stává užitečným jen v případě, že je produktivní a zároveň podřízené. (Foucault 2000, 33-55)

1.2.1 Mučení

Vzniku věznění předcházely tresty v podobě mučení. V době, kdy se ve společnosti uplatňovalo mučení, byl proces obvinění i samotný rozsudek utajený. Ani sám obviněný neměl možnost zúčastnit se nebo se dokonce bránit. Jediné co bylo veřejné, bylo provedení trestu. Stanovení pravdy bylo vyhrazeno pouze moci panovníka a jeho soudců. V průběhu výslechu obviněného často docházelo k jeho přiznání, ať už vědomě či nevědomě. Přiznání obviněného se stávalo důležitou součástí dokazování samotné viny. Zločinec si skrze mučení nesl na svém těle veřejně svůj zločin a zároveň tím obhajoval justici, která mu trest uložila. Pomalé mučení se svými peripetemi bylo považováno za konečný důkaz viny trestaného. Veřejné mučení a poprava byly chápány jako politický rituál, skrze který se projevovala moc. Vždy v tomto procesu potrestání měl rozhodující moc panovník nebo jeho zástupci. Panovníkovo právo trestat pramenilo z jeho absolutní moci nad životem či smrtí svým poddaných. Na pozadí těchto mučících praktik můžeme pozorovat důležitou, ale rádobý skrytou funkci – skrze potrestání zločince se lidem

v plné síle ukazuje panovnickova neomezená moc. Provinění a trest bylo v období používání mučení spojováno prostřednictvím krutosti. Nebyl to ale nějaký skrytý zákon odplaty, vše bylo součástí jakési mechaniky moci. Moci, která upevňovala svoji sílu a postavení skrze možnosti trestání. Tím se prezentovala jako jakási „nadmoc“. (Foucault 2000, 63-115)

Od 18. století se začaly silně ozývat ohlasy proti tělesným trestům a hlavně proti veřejným popravám. Nemělo by se prostřednictvím popravy viníkovi mstít, ale mělo by se proviněné pouze trestat. Potřeba trestání bez veřejného mučení se projevovala nejprve jako pohoršená přirozenost. Bylo totiž potřeba i u těch nejukrutnějších vrahů brát v potaz jednu důležitou věc a to byla jejich „lidskost“. Osvícenští reformátoři měli za úkol stanovit legitimní hranice moci trestat. Bylo důležité rozhodnout ne to, co má být z praktik odstraněno, ale naopak to co má být ponecháno, aby zůstala moc panovníka dál respektována. Tyto snahy o humanistickou reformu trestů Foucault zasazuje do období, kdy v 18. století docházelo ke snížení počtu zločinů se silným násilnickým charakterem. (Foucault 2000, 120-121) Zločinci se v této době stále více zaměřovali na hmotné statky než na přímé ublížení tělu jednotlivce. Proč tomu tak ovšem bylo? Důležitým vlivem v tomto obratu kriminality byla bezpochyby narůstající životní úroveň a s tím spojený nárůst majetku a celkově bohatství. Naopak tím, že se začaly postihovat i drobnější krádeže, celkový vjem byl spíše takový, že kriminalita narůstala. Nevěrohodnost, která je v této době často vytýkána justici, pramení z velkého množství institucí, které se na ní podílejí.

1.2.2 Kritika a vězeňství

Kritika reformátorů nebyla směřována hlavně na krutost trestů, ale spíše na špatnou ekonomii moci. Moc byla soustředěna především v rukou nižších úředníků, kteří ji často zneužívali. Také panovnickova moc byla přímo spjata s mocí soudní. Po celé 18. století lze sledovat, že se formovala nová strategie fungování trestní moci. Nešlo o to trestat méně, ale mělo se trestat lépe a účinněji. Bylo nutné nahradit starou ekonomii trestní moci a její špatně fungující instituce. Jak říká Foucault, trestní

reforma vznikla v průsečíku boje proti „nadbytečné moci“ panovníka a „podprahové moci“ získaných a tolerovaných nezákonností. Jako hlavní cíl reformy trestního práva v 18. století bylo nastolení nové technologie trestní moci. Pokud se člověk proviní proti zákonu a stane se z něj zločinec, automaticky se stává nepřítelem celého zbytku společnosti. Ta má pak právo se proti němu společně postavit a v rámci trestní moci ho odsoudit. Právo trestat bylo svěřeno do rukou nejvhodnějších autorit. Tím se právo trestat změnilo z panovnickovy odplaty na obranu společnosti. To, co bylo a je ospravedlněním pro právo trestat, je prevence zločinu. Dříve tuto prevenci zajišťoval krutý trest, nyní se netrestalo více než bylo potřeba k zabránění opakování činu. Důležité je nalézt pro zločin odpovídající trest, který už při pomyslení na následky, zapudí myšlenku na spáchání. A odpovídající tresty a prostředky k postihnutí zločinů bylo nutné shromáždit v zákoníku. S tím byla spjata klasifikace zločinců. Bylo potřeba rozlišovat různé druhy trestanců, protože stejný zločin mohl mít odlišné účinky na každého z nich. Tímto postupem došlo k objektivizaci zločinu i samotných zločinců. K tomu, aby byl trest účinný, bylo nutné brát trestance jako individuum, které se stalo předmětem detailního vědění. K zapuzení touhy po páchání zločinů velkou měrou přispěly příběhy, které začaly mezi lidmi kolovat. Už se neopěvoval zločinec jako hrdina, ale naopak byl to ten, který poškodil celou společnost. Šířitelem zákona se stal diskurs, který lidová paměť dál předávala ve svých pověstech. Z lidových básníků se tak stali moralisté. (Foucault 2000, 119-171)

V 18. století se při tomto reformním procesu trestání začalo uvažovat i o vězení jako o způsobu trestu. Využití uvěznění ale nebylo považováno za univerzální způsob trestu. Naopak, často byl tento způsob kritizován z pohledu samotných reformátorů. Ti považovali za ideální způsob trestání veřejné práce. Důvodem kritiky vězení byl jeho malý vliv na zbytek společnosti. (Foucault 2000, 173) Dokonce bylo vězení považováno pro společnost škodlivé, protože bylo velice nákladné a zároveň vězně udržovalo v nečinnosti, čímž u nich podporovalo rozvoj další kriminality. Zároveň nebylo možno jeho formou účinně postihnout specifické zločiny. Proto se o tomto prostředku trestání uvažovalo pouze ve spojitosti s přečiny vůči svobodě. Také se objevovala kritika, že vězení je poznamenáno zneužitím moci. Šlo hlavně o případy, kdy docházelo ke svévolnému zadržení „mimo meze zákona“. (Foucault

2000, 176) Další věc, která se byla kritizována, bylo umísťování jedinců do vězení před tím, než byli odsouzeni. I přesto došlo během 19. století k rozmachu instituce vězení. Jak je to ale možné, když bylo vězení podrobováno takovému množství kritiky?

Trest už nebyl veřejným představením, ale šlo spíše o jeho odsunutí na pozadí. Už nešlo o fyzické potrestání těla, ale o nápravu jak těla, tak duše. Pro tyto změny bylo potřeba vytvořit nový kontrolní aparát. A tím se právě stalo vězení. Na uznání instituce vězení měla velký vliv tvorba významných modelů uvěznění, které se rozvíjely v zemích, jako byla Amerika či Anglie. Principem těchto modelů byla snaha zločince napravit tak, aby byl schopen se po odpykání trestu vrátit do společnosti. Ať už se o tuto nápravu snažily skrze zaměstnání provinilců prací, náboženskou výchovou či užitím izolace. To spolu s uskutečněním snů reformátorů umožnilo překonání překážek spojených s vězením a možnost jejich rozmachu. Užívání instituce vězení jako platného trestu se rozvíjela až do té míry, že to byl prakticky jediný způsob trestání u středních zločinů, tedy prostor mezi lehkými tresty a tresty smrti. Jako způsob uvěznění byly chápány i nucené práce či galeje. Během celého 19. století se tak instituce vězení rozšířily nejen ve Francii, ale i v dalších zemích Evropy.

Hlavním principem nápravy v prvních věznicích byl systém práce. Vězni se prostřednictvím práce ve věznicích zabavovali, ale zároveň si také vydělávali na svůj život. Často bylo prostřednictvím práce vězňů zajišťováno financování celé věznice. Jejich život ve věznici se tak rozdělil do přesného časového harmonogramu na výrobní úseky a doby klidu. Tímto způsobem byla vězňům nastolena disciplína, která umocňovala celkové účinky moci. Dalším prostředkem pro usměrnění vězňů se stal princip izolace. Například pro zločince, které dříve čekal trest smrti, byla ve věznicích určena samotka. Ta se také využívala jako mimořádný trest v průběhu pobytu ve věznici. Každý vězeň měl k dispozici jak vedení tak duchovní nasměrování pro svůj budoucí život v mezích zákona.

1.2.3 Disciplína

Můžeme říci, že vězení vzniklo jako technika donucování jedinců, kde je aplikována moc na jedince jako návyky v jeho chování. Během 18. století tak došlo k objevení těla jako objektu a terče moci. Již dříve se tělo podrobovalo moci, nyní zde byly zapojeny nové prvky. Změnil se rozsah kontroly, která byla na tělo aplikována. Už se na něj nepůsobilo jako na nedělitelnou jednotu, ale naopak se moc soustředila na jeho zpracování v jednotlivých detailech. Dále se změnil předmět kontroly. Už se nezaměřuje na znaky, ale na efektivitu pohybů. A posledním znakem změny je modalita. V té je obsaženo ustavičné donucování, které klade větší důraz na postupy činností než na jejich výsledky. Tyto metody, které umožňují kontrolu činností spojených s tělem, a které objekt, tedy tělo, uvádějí do vztahu poslušnosti-užitečnosti, nazýváme „disciplíny“. (Foucault 2000, 201) Již dříve byly tyto disciplíny užívány např. v armádě či v klášterech. Až během 17. a 18. století došlo k ustavení těchto disciplín jako obecných forem ovládnutí. Disciplína je technika, nikoliv instituce. Tyto instituce je pouze využívaly k formování jedinců. Disciplíny umocňovaly účinky moci. Vězení je jednou z mnoha příkladů těchto disciplín, tedy sledování a trestu. Jsou to například nemocnice, školy či vojenské tábory.

„Dějinný moment disciplín byl moment zrodu umění lidského těla, které neusilovalo pouze o zvýšení jeho zručností, ani jen o upevnění podřízenosti, nýbrž o formování vztahu, jenž v samotném svém mechanismu činí tělo o to poslušnější, o co je užitečnější a naopak.“ (Foucault 2000, 202)

Zde je jasně patrné, že ve svých raných fázích vývoje disciplína působila především na tělo. Autoři Dreyfus a Rabinow ve své knize podávají stručnou analýzu disciplinární technologie prezentované M. Foucaultem v knize *Dohlížet a trestat*. Při procesu ovládnutí těla se začal formovat nový objekt – poslušné tělo. Toto poslušné tělo je nositel sil a je příhodné ke specifickým činnostem, které mají svůj řád, čas a své vnitřní podmínky. A jako tento nový objekt se tělo nabídlo i novým formám vědění. Už to nebylo tělo prostoupené svými pohnutkami, ale spíš to bylo tělo řízeno autoritou. Bylo trénováno, cvičeno a dohlíželo se na něj. Klíčem k fungování disciplinární moci bylo vytvoření tzv. „mikromoci“, která vycházela

z těla jako z ovládatelného objektu. (Dreyfus, Rabinow 2010, 239) Pokud měla disciplinární moc fungovat co nejefektivněji, bylo potřeba, aby její působení na těla, která se měla napravit, byla co nejsoustavnější. Důležitou součástí fungování disciplíny byla kontrola prostoru. Aby byla disciplína účinná, vyžadovala zvláštní uzavření prostoru, ve kterém působila. Tento prostor byl rozčleněn na pravidelné jednotky. Toto rozčlenění je nazýváno jako organizační mřížka. (Dreyfus, Rabinow 2010, 240-241) V této mřížce je každému individuu přiděleno jeho místo. Jde prakticky o „strukturované“ uspořádání určitého uskupení, přičemž každý v této mřížce je sledován. Dohled je jedním z hlavních prostředků spojení jedinců v disciplinárním prostoru. Moc řídící (disciplinární) je v tomto systému skrytá, ale objekty této moci jsou přitom nejviditelnější. Jedinec se stal jakýmsi výsledkem protnutí moci a vědění.

V období, kdy vznikalo vězeňství a s tím spojené disciplinární techniky, vznikaly také klinické vědy, které daly základ vzniku budoucích humanitních věd. Humanitní vědy nejsou přímým odrazem vězení, ale vznikaly ve stejném historickém rámci.

Na vývoji vězeňství, které nám ve svém díle Foucault předložil, je velice jasně viditelný vývoj užívání moci ve společnosti. Od prezentace moci skrze užívání mučení jako zastrašujícího prvku, až ke kázeňským trestům v podobě věznění, které sloužily k nápravě společnosti.

1.2.4 Benthamův Panoptikon

V souvislosti se vznikem vězeňství je potřeba se zmínit o Jeremym Benthamovi a jeho projektu Panoptikonu. Jeremy Bentham⁶ (1748-1832) byl britský osvícenský filosof, kritik lidských práv a zakladatel utilitarismu.

Panoptikon byl projekt vězení, které Bentham navrhl v roce 1791. Jeho specifičnost byla v jeho uspořádání. Stavba byla kruhovitá a uprostřed byla umístěna věž. Z této věže mohl dozorce sledovat veškeré dění uvnitř vězení. Tím Bentham převrátil tři základní funkce žaláře – uzavřít, zbavit světla, skrýt. Tento nový typ

6 Jeremy Bentham – britský právní teoretik, osvícenský filosof, zakladatel utilitarismu a kritik lidských práv. (Bentham, wikipedia.org)

vězení si ponechal pouze funkci uzavřít a další dvě byly nahrazeny naprostou viditelností. Zároveň ale vězni neměli žádnou možnost komunikace s ostatními, byli viditelní pouze pro dozorce. Díky tomu se byl v Panoptikonu vyřešen problém s velkým počtem vězňů soustředěným na jednom místě. Bylo zde možné velice snadno provádět pokusy spojené s jejich transformací díky možnosti neustálého pozorování.

Podle Foucaulta byl hlavní účinek Panoptikonu v zavedení u vězněného vědomý a nepřetržitý stav viditelnosti, který zajišťoval automatické fungování moci. (Foucault 2000, 282) Bentham zavedl v Panoptikonu princip, že moc musela být viditelná a neověřitelná. Vězeň nikdy nesměl vědět, zda je pozorován, ale musel si být jist, že kdykoliv může být pozorován. (Foucault 2000, 284)

1.3 Sexuální jedinec

Dějiny sexuality je jedním z nejvýznamnějších děl. Původně M. Foucault zamýšlel vydat 6 svazků *Dějin sexuality*, nakonec byly vydány pouze tři svazky – *Vůle k vědění, Užívání slasti a Péče o sebe*. Já se v mé práci budu zabývat prvním dílem, jelikož právě v něm Foucault předkládá analytiku moci.

V minulosti byla sexualita nedílnou součástí běžného života. V 17. století byla obvyklá určitá otevřenost týkající se sexuality. Lidé se sexualitě nevyhýbali, naopak ji veřejně projevovali ve svých gestech a v chování. Ani před dětmi se sexualita neskrývala.

Změna nastala na konci 17. století s nástupem kapitalismu. Ten sebou přinesl nové intenzivní pracovní nasazení. Nebylo přípustné, aby se lidé, kteří v kapitalismu představovali nepostradatelnou výrobní sílu, rozptylovali nějakými sexuálními radovánkami. (Foucault 1999, 12) Proto byla sexualita uklizena do ústraní. Jediný důvod, kdy byla přípustná a přímo vyžadována, bylo za účelem rozmnožování. Jediným legitimním spojením ve společnosti se stal manželský pár, který svou sexualitu projevuje za účelem plození potomků. Vše, co se nepodřizovalo plození, se stalo cudné, umlčené. Například u dětí bylo zažito přesvědčení, že u nich sexualita neexistovala, a proto bylo potřeba jim sex zakázat. To bylo charakteristické pro

režim represe. Jak říká Foucault, represe funguje jako odsouzení ke zmizení, ale také jako příkaz mlčet a potvrzení toho, že věc neexistuje. Jedinými místy, kde docházelo k toleranci v oblasti sexuality, byl veřejný dům a sanatorium. Jen zde, v ústraní, mohli lidé dát průchod svým tužbám a oddávat se radovánkám. Pouze zde měl nespoutaný sex právo na realitu a s tím spojené typy neveřejných, kódovaných diskursů. (Foucault 1999, 10-11) Pokud byla represe od klasického věku spojením mezi věděním, mocí a sexualitou a to fundamentálním způsobem, pak jsme se mohli podle Foucaulta osvobodit pouze skrze odstranění zákonů a zákazů a bylo potřeba znovu poznat slast, tak jako dříve. Tímto by se dosáhlo nové ekonomie v mechanismech moci. V období buržoazní společnosti byla sexualita moci podrobena nepřísňěji. Potvrzení sexuality souviselo s diskursem, který měl za úkol říct pravdu o sexu a tím zároveň narušovat zákon. Represivní moc tedy potlačovala neužitečnou energii, intenzitu rozkoší a neobvyklé chování. (Foucault 1999; 17)

1.3.1 Represivní hypotéza

17. století můžeme považovat za nástup věku represe. Ovládnutí sexuality ve skutečnosti bylo spjato s předpokladem, že tím dojde i k ovládnutí sexuality v jazykové rovině. S tím bylo spojeno zavedení cenzury – o sexu se nemluvalo. Byla zavedena kontrola vypovídání, bylo definováno, kde a kdy o sexu nelze mluvit, v jakých situacích, v jakém společenství lidí.

„Specifické, formou i cílem se lišící diskursy o sexualitě ustavičně bují: jde o diskursivní kvas, jenž od 18. století nabývá na rychlosti.“ (Foucault 1999, 24)

V 18. století dochází k novému uchopení diskursů o sexualitě. Došlo k novému rozšíření diskursů o sexualitě na poli, kde byla moc vykonávána. Sex nesměl být bez obalu nazýván, ale veškeré jeho aspekty měly být sledovány do nejmenších detailů. Bylo potřeba, aby diskurs sledoval tělo i duši a jejich spojení. Každá touha a slast se staly předmětem diskursu. V 18. století tedy docházelo k velkému procesu začlenění sexu do diskursu. Analytický diskurs se začal rozvíjet a jeho hodnota rostla, rozšířila se i oblast toho, co o sexu bylo možno říkat. Člověk byl dokonce povinen tuto oblast dále rozvíjet. Šlo o založení jakési aparatury, která by

diskursy o sexu dále vytvářela, a pomocí těchto diskursů by bylo možno dosáhnout účinků v jeho vlastní ekonomii. Podstatné bylo rozmnožení diskursů o sexualitě v tzv. „veřejném zájmu“. Tyto diskursy se staly nezbytnými částmi některých mechanismů moci. Z tohoto důvodu se počátkem 18. století objevil ekonomický, politický a technický požadavek mluvit o sexu. Sex už nebylo možné pouze ztracovat nebo tolerovat, ale bylo potřeba ho umístit do systémů užitečnosti. Sex se stal předmětem veřejné moci a i tak byl spravován. Institucí, která byla určena k tomuto spravování, se stala „police“, která regulovala sex užitečnými diskursy. (Foucault 1999, 25-32)

Od 18. století docházelo k důležitému posunu ve vnímání společnosti. Už to nejsou pouze lidé či poddaní, nyní se z nich stává populace. Spolu se vznikem populace se vynořily i nové ekonomické a politické problémy, například vztah populace a pracovní síly či bohatství. Při analýzách těchto problémů se dospělo k výsledku, že jádrem ekonomického i politického problému populace je sex a sexualita. To, jak lidé se svojí sexualitou zacházejí a jak jí využívají, se stalo předmětem různých analýz. Bylo potřeba analyzovat např. porodnost, sňatkový věk, četnost pohlavních styků atd. Od této doby bylo potřeba, aby stát věděl o sexualitě občanů co možná nejvíce – jak sexualitu využívají a jak jsou schopni toto využívání kontrolovat. Jak říká Foucault, sexualita se stala předmětem vztahu mezi státem a jedincem. Tento předmět byl součástí celé sítě diskursů a vědění. Od 18. století se neustále rodily diskursy o sexu, ale nemnožily se mimo moc, naopak se staly její součástí. Staly se prostředkem jejího výkonu. Sex byl donucen k diskursivní existenci. Ve středověku byl kolem tématu těla vytvořen jakýsi jednotný diskurs, ale od osmnáctého století došlo k jeho roztržení. Od této doby docházelo o vytváření odlišných diskursivních typů v různých oblastech a institucích.

„Středověk organizoval okolo tématu těla a praxe pokání poměrně jednotný diskurs. V průběhu posledních staletí se tato relativní jednota rozložila, rozptýlila, rozvinula v explozi odlišných diskursivních typů, které se zformovaly v demografii, biologii, medicíně, psychiatrii, psychologii, morálce, pedagogice, politické kritice.“ (Foucault 1999, 42)

Pro moderní společnosti už není tabu o sexu aktuální, naopak dochází v nich k neustálé diskusi o něm, přestože je stále zahalen rouškou tajemství. (Foucault 1999, 41-42)

Ve spojitosti s množением diskursů o sexu se zvýšil počet soudních obvinění, která byla spojována s menšími perversy. Sexuální úchytky se staly duševními poruchami, uspořádávala se medicínská léčba. Do konce 18. století ovládaly sexuální praktiky tři odvětví – kanonické právo, křesťanská pastore a občanský zákoník. Každý z nich upravoval sexualitu na to, co je dovolené a zakázané. Pro každé toto odvětví byl klíčovým tématem manželská povinnost. Sex mezi manželi podléhal přísným pravidlům a doporučením. V popisu těžkých hříchů se vyskytovalo i zneuctění manželského lóže. Tím mohla být odsouzena jak manželská nevěra, tak homosexualita či bestialita.

19. století je podle Foucaulta dobou, kdy dochází k sexuální různorodosti. Období bujení diskursů, které probíhalo celé 18. a 19. století mělo za následek dvě změny ve vnímání sexuality různých skupin lidí. Sexualita manželského páru měla právo na větší soukromí. To, co bylo naopak sledováno s větším zaujetím, byla sexualita bláznů, dětí a zločinců. Zde je patrné to, co se ze sexuality vymezuje jako specifické – je to oblast „protipřirozeného“. Perverzní je ve stejné skupině s bláznem a delikventy. Postihy za sexuální delikty se značně oslabily, jelikož je právní systém často převáděl na pole medicíny. Také manželská sexualita se stala předmětem medicínského zkoumání. (Foucault 1999, 45-50)

Podle Foucaulta je zde důležitá forma vykonávané moci. Ta ke svým účelům nevyužívá pouze princip zákazu, ale i jiné formy moci. Například sexualitu, konkrétně onanii u dětí, bylo potřeba potlačit a skrýt, a k tomu se využívaly dispozitivy dohledu. Každý, ať už rodič, učitel či lékař, měl děti pozorovat a jakékoliv projevy sexuality okamžitě potlačovat. (Foucault 1999, 52) Moc skrze tuto viditelně nežádoucí činnost prohlubovala svoje účinky, zvětšovala cíle. Kolem dítěte se tak tvořila linie neomezeného průniku (Foucault 1999, 50-52) Nový zájem, který se vytvořil kolem okrajových sexualit, přinesl i novou specifikaci individuí. Ti jedinci, kteří se svojí sexualitou vybočovali z normálu, jako například homosexuálové, byli zařazeni do nových druhů drobných perversí. Tyto drobné

perverze kategorizovali psychiatři v 19. století. Šlo o zvrácenosti jako například automonosexualisté, zoofilové, fetišisti či invertovaní sexoestéti. Tyto skupiny herezí odkazovaly k přírodě, která sice již nehrála dominantní roli, ale stále produkovala druhy vymykající se řádu. Mechanika moci pronásledovala tyto rozmanitosti a přisuzovala je tělu. K vykonávání této moci byl potřeba předpoklad nepřetržitého pozorování a kontaktu. Byl potřeba diskurs, který prostřednictvím otázek vymáhal doznání, a skrze získávání důvěry rozšiřoval svoje výsledky. S vynořením nových typů lidské sexuality, jako jsou homosexuálové, fetišisté či exhibicionisté, se sexualita stala medicínsky uchopitelnou věcí neboli poruchou. Tuto poruchu bylo potřeba rozpoznat v organismu, na kůži nebo v projevech chování. Lékař měl za úkol odhalit sexuální úchylku skrytou v nitru člověka. (Foucault 1999, 55) Podle Foucaulta rozvoj medicínských nástrojů k uchopení sexuální výjimečnosti představoval zároveň účinek i nástroj. Moc, která si bere sexualitu na starost, si zároveň vytváří povinnost dotýkat se svým působením i těla jedince.

„Moc funguje jako mechanismus výzvy, vynáší na světlo zvláštnosti, nad nimiž dohlíží, a přitahuje k nim pozornost. Slast se rozptyluje v moci, která ji pronásleduje; moc zakotvuje slast, kterou odhalila.“ (Foucault 1999, 55)

Slast a moc se nijak nevylučovaly, naopak doplňovaly jedna druhou a přesahovaly se. Podobu této sítě moc - slast má i rodina či školské a psychiatrické instituce. Podle Foucaulta je buržoazní i dnešní společnost protkána pronikavými perverzemi, které jsou zachyceny v diskurzech a institucích. Šlo o typ moci, který tyto perverze začleňuje jako způsob specifikace jedinců. Rozmanité sexuality byly vyčleněny přímo z lidských slastí a prožitků. Jak Foucault říká, to co je důležité, je dispozitiv, který zajišťoval prostřednictvím sítě mechanismů rozmnožující specifické slasti a rozmanitost sexualit. (Foucault 1999, 56-60)

1.3.2 Scientia sexualis

Diskurs, který se kolem sexuality vytvářel, sebou podle Foucaulta přinesl hlavně upevnění rozmanitosti sexuality. Stále se ale snažíme zamaskovat sex, o kterém diskurs vypovídá. Ve skutečnosti diskurs o sexualitě stále jen zakrýval to, o

čem mluvil. Věda, která se kolem sexuality začala utvářet, nemluvila o sexu jako takovém, ale soustředila se hlavně na jeho perverze a výjimečné bizarnosti. Jakýmkoliv výkyvům sexuality automaticky tato věda připisovala veliké množství špatností, které se podle ní měly přenášet z generace na generaci. Jejím cílem bylo zajistit fyzickou dovednost a morální čistotu ve společenském těle.

V období 19. století se sexualitou z hlediska registru vědění zabývaly dvě odlišné větve – ukazatel reprodukční biologie a ukazatel sexuální medicíny. Obě tyto větve se řídily odlišnými způsoby formování. Neprobíhala mezi nimi žádná výměna informací. Diskurs, který se v těchto odvětvích formoval, neměl za úkol ukázat pravdu o sexualitě, ale naopak zabránit její produkci. (Foucault 1999, 65) I přesto se v 19. století formovala produkce pravdy o sexu, která měla pravdu maskovat. Sex přestal být pouze záležitostí slasti, zákonů či zákazů, ale nově se stal i záležitostí pravdy a nepravdy. Podle Foucaulta se sex ustanovil jako věc pravdy.

Z hlediska historie existují dva významné postupy produkce pravdy o sexu – *ars erotica* a *scientia sexualis*. *Ars erotica* se týká společností jako je třeba Čína, Japonsko, Řím či arabsko-muslimské státy, kde byla erotika získávána přímo ze slasti samotné. Slast zde nebyla chápána ve vztahu k dovolenému a zakázanému, ale ústředním je zde vztah slasti k sobě samé. Podle *ars erotica* měla být erotika poznávána jako slast, v celé své intenzitě, kvalitě, ve svém trvání a ve svých ohlasech v těle a duši. Jak říká Foucault, toto vědění muselo být převedeno do samotné sexuální praxe. V naší společnosti, zdá se, není *ars erotica*, ale naproti tomu jako jediná praktikuje *scientia sexualis*. V tomto systému se pro vyslovení pravdy o sexu užívaly postupy, které se řadily do formy moc – vědění, šlo o doznání vlastních činů a myšlenek. Moc zapsala prostředek doznání k pravdě do základních postupů při rozvoji individuální osobnosti. Doznání se stalo jedním z hlavních způsobů, které se ve společnosti používalo k získání pravdy. Západní člověk se tak stal objektem neustálého doznávání se ke svým činům. Ve vztahu k sexu doznání nutilo člověka říci pravdu o svých sexuálních zážitcích, třebaže mohly být i extrémně zvláštní. Doznání se stalo hlavním rituálem diskursu. Zároveň doznání řídilo produkci pravdivého diskursu o sexu. Už nešlo pouze o to, aby se člověk zpovídal z pohlavního aktu jako takového, nyní bylo zapotřebí, aby vypověděl o svých

myšlenkách, přáních, o kvalitě slasti, kterou pociťoval. Západní společnosti si tak vytvořily jakýsi registr slastí, zavedly klasifikaci a to, co se dříve jevilo pouze jako běžné denní potíže, definovaly jako výstřednosti a často i jako důvody k pohoršení společnosti. Slasti o sobě vypovídaly skrze diskurs pravdy, který vypovídal nikoliv o hříchu a spasení, ale o tělu a o životě. (Foucault 1999, 63-77)

V 19. století došlo k veliké produkci diskursů o sexualitě, kde zároveň docházelo k vzájemnému ovlivňování dvou možných způsobů produkce pravdy – mezi procedurami doznání a vědeckým jazykem. Sexuální doznání ve vědecké podobě se podařilo ustanovit několika způsoby. Prvním z nich bylo „podněcování k mluvení“. Šlo o kombinaci vyprávění a vyšetření zároveň. To, co dříve bylo tradiční vymáhání sexuálního doznání, se díky výsledku, hypnózy či cílenými dotazy podařilo zapsat do vědecky přijatelných pozorování. Dalším způsobem byl požadavek všeobecné a všeprostupující kauzality. (Foucault 1999, 78) Moci se ptát na cokoli a povinnost druhého říci vše bylo zakotveno v principu, podle kterého byla sexualita vybavena silou nevyčerpatelné a polymorfní kauzality. V 19. století se u veškerých chorob často alespoň z části uvažovalo o sexuální příčině nemoci. (Foucault 1999, 78) Třetím způsobem byla utajenost sexuality. Samotná funkce sexu byla považována za temnou, proto bylo potřeba pravdu o sexu získávat technikou doznání. Bylo potřeba dobrat se pravdy, kterou si ani sám subjekt neuvědomoval, prostřednictvím doznání. Další byla metoda interpretace. Přiznat se nebylo potřeba jen proto, že ten, komu se přiznává, měl moc promíjet, ale hlavně proto, že tvorba pravdy musela projít tímto vztahem, aby nabyla vědeckou platnost. Posledním byla medicianizace účinků doznání. Jak říká M. Foucault, dosažení doznání a jeho účinků bylo kódováno ve formě lékařských zákroků. Poprvé tím byla definována sexuální nemocnost. Doznání bylo důležité pro stanovení diagnózy a samo o sobě léčilo. (Foucault 1999, 77-80)

1.3.3 Dispozitiv sexualit

Mezi nás a náš sex se nadobro zakořenila potřeba pravdy. Bylo na nás odkrývat pravdu o sexu a zároveň sex odkrýval pravdu naší. Již několik století se sex

nachází uprostřed velkého požadavku vědění – podle Foucaulta jsme byli přinuceni vědět, jak to se sexem je a naopak sex byl podezírán z toho, že věděl, jak je to s námi. Po delším vývoji v dějinách společnost dospěla k tomu, že otázku „kdo jsme“ pokládá sexu. Sexu ve vztahu k dějinám, k významu a k diskursu. Dnešní genetici brali život pouze jako jakousi organizaci, která má v sobě navíc i možnost reprodukce. I dřívější teoretici těla udělali z člověka pouze dítě panovačného sexu. Naše jednání byla podmíněna sexu. (Foucault 1999, 93)

Moc byla ve vztahu k sexu instancí, která sexu určovala svůj zákon, ukládala mu řád a pravidla. Tím byl sex umístěn do dvojčlenného systému – a to do dovoleného a zakázaného. Moc účinkovala na sex prostřednictvím vytváření a rozšiřování diskursu o sexu. Promluvou diskursu vytvářela moc právní stav. Moc uplatňovala na sex pouze zákon zákazu. Moc, která byla vykonávána nad sexem, se tvořila ve všech rovinách stejným způsobem a fungovala v neustále se opakujícím koloběhu zákona, zákazu a cenzury. Jak říká Foucault, moc je vždy načrtnuta v právní normě a její účinky byly definovány jako poslušnost. (Foucault 1999, 101) V systému poslušnosti figurovaly zákonodárná moc a poslušný subjekt. K poslušnosti vedly všechny způsoby ovládání. Moc, která byla aplikována na sex, byla schopná pouze omezovat, ale nebyla schopna cokoliv dalšího kromě zákazu produkovat. Úspěch vládnoucí moci je přímo úměrný k tomu, jak dokáže tato moc skrývat své mechanismy. Ona sama je totiž tolerovatelná jen za podmínky, že větší část sebe sama maskuje. Podle Foucaulta muselo být právo formou moci a moc měla být vykonávána ve formě práva. (Foucault 1999, 96-107)

„Zdá se mi, že moc je třeba chápat především jako mnohost vztahů sil, jež jsou imanentní oblasti, ve které působí a kterou konstituuje jejich vlastní organizace.“ (Foucault 1999, 108)

Michel Foucault nám v *Dějínách sexuality I.* předložil svoji koncepci analytiky moci, která byla jednou z jeho stěžejních myšlenek. Moc je podle Foucaulta strategie, ve které se tyto vztahy sil realizují, utvářejí instituce, kde je ztělesněna moc ve formulacích zákona. Všudypřítomnost moci nebyla určena z hlediska jejího vnějšího vlivu, ale naopak z hlediska jejího obsazení ve všem a zároveň jejího vycházení ze všeho. Podle Foucaulta je moc jméno, které my

přisuzujeme komplexní strategické situaci v dané společnosti. Moc ve společnosti neexistuje bez toho, aby sledovala nějaký záměr a cíl. Moc působí z prostředí a v mnoha různých společenských vztazích.

Michel Foucault se spíše než na specifickou formu moci soustředil na umístění množících se diskursů o sexu do oblasti mocenských vztahů. Sexualitu považuje za jeden z nejvytíženějších bodů, kde se mocenské vztahy projevují. Diskursy o sexualitě a mocenské síly působící v této oblasti jsou využitelné pro největší počet zákroků a strategií. Jednotná strategie, která by byla platná pro celou společnost a vztahující se na všechny projevy sexuality, ale není.

„ Při prvním přiblížení se zdá, že počínaje 18. stoletím lze rozlišit čtyři velké strategické celky, které ve vztahu k sexu rozvinuly specifické dispozitivní vědění a moci.“
(Foucault 1999, 122)

V souvislosti s mocenskými vztahy a sexem se během 19. století ustanovily čtyři strategické celky, podle kterých se moc a vědění spojila do specifických dispozitivů týkajících se sexuality. Foucault tyto celky nazval hysterizace ženského těla, pedagogizace dětské sexuality, socializace prokreačního chování a psychiatrizace perversních slastí. (Foucault 1999, 122) První celek, nazývaný hysterizace ženského těla, se týkal těla ženy, které bylo chápáno jako plně nasycené sexualitou. Matka byla prototypem neurotické ženy, a tím se stala nejviditelnějším projevem hysterizace. Druhým byl celek nazývaný pedagogizace dětské sexuality. Děti byly podle Foucaulta chápány jako „omezené“ sexuální bytosti. Společnost v této době vnímala dětskou sexualitu jako něco velice nebezpečného, něco, co se musí neustále potlačovat a skrývat. Tento strach z dětské sexuality přetrval v podvědomí západních společností více než dvě století a i v dnešní době se často potýkáme se zdráhavým a někdy až odmítavým přístupem k této problematice. Ve třetím celku šlo o socializaci prokreačního chování a týkal se sexuality v manželství. Jedinou legitimní sexualitou byl v této době chápán manželský sex, který byl provozován za účelem plození potomků. Posledním celkem se stala psychiatrizace perversních slastí. V této kategorii byly soustředěny anomálie vyskytující se v sexuálním chování dospělých. Sexuálnímu pudu u člověka byla přisouzena normalizační a patologizační role. (Foucault 1999, 122-123)

Sexualita, jako oblast vědeckého zkoumání a působení moci, nemůže být chápána jako něco přírodně daného. Podle M. Foucaulta je sexualita označení, které lze dát jednomu historickému dispozitivu. Pojmem dispozitiv M. Foucault míní soubor diskursivních i nediskursivních praktik ve společnosti, které zahrnují vědecké výpovědi, instituce, normy, zákony a předpisy. (Foucault 1999, 124) Sexuální vztahy mají v každé společnosti své dané místo v dispozitivu manželského svazku. V tomto dispozitivu je podstatné pouto mezi partnery, rozvoj příbuzenských vztahů a je zde také ukotven přenos jmen a majetku v manželství. Dispozitiv manželského svazku je dán systémem pravidel, která definují dovolené a zakázané, to co je přípustné a naopak nepřípustné. Počátkem 18. století byl ve společnosti zaveden nový dispozitiv, který Foucault nazval dispozitivem sexuality. Ten se napojil ve stávajícím dispozitivu na manžele, jako na sexuální partnery, ale naprosto jiným způsobem. V tomto novém dispozitivu už nehrály hlavní roli materiální vazby a daná pravidla, ale centrem zájmu se staly tělesné pocity a slasti, které byly spojeny s lidskou sexualitou. V dispozitivu manželského svazku šlo především o společenskou roli páru a o reprodukci, naopak v dispozitivu sexuality jde především o detailní analýzu lidských těl a jeho pronikání do této oblasti a s tím spojená stále rozšířenější kontrola populace. Sexualita je díky tomuto dispozitivu zcela spojena s dispozitivem moci a je od začátku spojena s rostoucí hodnotou lidského těla, jako předmětu vědění a prvku v mocenských vztazích. I když je původní dispozitiv na pozadí, je ve společnosti stále přítomen. Koneckonců, sexualita se zrodila právě z techniky moci, která se původně soustředila na manželství.

V knize *Michel Foucault* autoři H. Dreyfus a P. Rabinow k sexualitě u Foucaulta říkají, že je důležité, jak Foucault v *Dějínách sexuality* proti sobě staví sex a sexualitu jako takovou. Podle Foucaulta je sex věc rodinná a má přesně dané místo v manželském svazku. Naopak sexualitu prezentuje Foucault jako něco individuálního a osobního. Sexualita to jsou naše osobní touhy, utajované sny a představy, naše slasti atd. Právě v souvislosti s těmito individuálními potřebami a touhami došlo k rozvoji medicíny na poli sexuality. (Dreyfus, Rabinow 2010, 261)

Společenský svazek, který oba tyto dispozitivy spojuje, je rodina. Rodina v dnešní společnosti zajišťuje produkci sexuality a zároveň do dispozitivu sexuality

vnáší právní řád a zákon. Důležitým způsobem proniknutí sexuality do manželského svazku byla Freudova psychoanalýza. Požadavek doznávání se k sexualitě ve společnosti nabyt v důsledku psychoanalýzy nový smysl, který byl v odstranění samotného potlačování sexuality. (Foucault 1999, 124-153)

2. Zrození biopolitiky

Kniha *Zrození biopolitiky* byla vydána jako soubor přednášek Michela Foucaulta, které tento filosof přednášel v rámci svého kurzu v roce 1979 na univerzitě Collège de France. Biopolitikou Foucault nazval vládní praxi, která se snaží racionalizovat problémy spojené s populací, jako je například zdraví, dlouhověkost či porodnost. Ve svém kurzu se Foucault zabýval oblastí, kde se tyto problémy objevily – liberalismem. Všechny své přednášky věnoval právě této ideologii a to konkrétně klasickému liberalismu 18. století a liberalismu 20. století.

Michel Foucault se ve svých raných dílech zaměřoval především na zacházení s jednotlivci, kteří se od společnosti nějakým způsobem odlišovali. Až v první knize *Dějiny sexuality (Vůle k vědění)* zaměřil svoji pozornost na analytiku moci uplatňovanou na celou populaci. V souvislosti s tímto svým zaměřením se v tomto díle poprvé setkáváme s pojmem „biopolitika“.

V dřívějších dobách, které Michel Foucault popisuje v knize *Dohlížet a trestat*, patřila mezi výsadní právo panovníka moc nad životem a smrtí poddaných. Pokud byl ohrožen panovníkův život nebo jeho postavení, měl právo poslat své lidi do války za jeho osobu, a tím dát jejich život v sázku. Pokud někdo přímo o jeho život usiloval, bylo jeho právem život mu vzít. Naopak v dnešní době se tato moc nad životem prezentuje jako moc pozitivní, která o život pečuje, rozvíjí ho a zároveň nad ním vykonává důslednou kontrolu. Dříve se války vedly ve jménu panovníka, ale v dnešní společnosti se války vedou ve jménu všech – ve jménu celé populace. Vládnoucí režimy vedou války „pro přežití“ vlastní rasy.

Od 17. století se moc rozvíjela ve dvou hlavních proudech. Tyto dva proudy nebyly v rozporu, naopak podle Foucaulta to byly dva póly jednoho vývoje. První se soustředil na lidské tělo jako na stroj – na jeho výcvik, zlepšování jeho schopností. Velký důraz byl dáván na poslušnost a na zapojení se do ekonomicky produktivní oblasti. Toho všeho bylo dosahováno skrze aktivity moci – disciplíny, které Foucault nazval *anatomo-politika lidského těla*. Druhý proud, který Foucault označil jako *biopolitiku populace*, se ve společnosti zformoval v polovině 18. století a soustředil se na tělo jako na systém biologických procesů (porodnost, úmrtnost, dlouhověkost atd.), které mají velký vliv na produktivitu celé společnosti a které byly ve společnosti prováděny skrze regulativní kontrolu. (Foucault 1999, 162) Moc se přestala soustředit na své působení skrze smrt, ale naopak se jejím centrem zájmu stal život a jeho zkvalitňování. Z počátku se tyto dva proudy jevily jako zcela oddělené, ale na počátku 19. století se oba sjednotily do jednoho diskursu a ve společnosti se ustanovily jako nová technologie moci - *biomoc*. Jednou z těchto technologií je i výše zmiňovaný dispozitiv sexuality. Podle Foucaulta je vývoj této biomoci neodmyslitelně spjat s nástupem kapitalismu. Kapitalismus může být zajištěn jen za předpokladu úspěšného zapojení těla do systému produkce. (Foucault 1999, 157-168)

2.1 Umění vládnout

Pro 17. a 18. století bylo typické vládnutí dle principu státního zájmu (u M. Foucaulta je to přeloženo jako státní rezona = „la Raison d'État“). Vládnout podle zásady státní rezony znamená konat podle toho, aby se stát stal stálým, aby mohl zbohatnout a aby měl silnou základnu pro obranu svého území. Ten, kdo má na starosti řízení státu a kdo spravuje veřejnou sféru, má za úkol učinit stát konkurenceschopným vůči jiným státům. Státní rezona měla dané omezení v právu. Pro panovníka bylo směrodatné, aby respektoval zákony a pravidla. (Foucault 2009, 14) V minulosti představoval panovník pro své poddané také roli „otce“ a nejvyššího představitele církve, ale s nástupem státní rezony byl vladař pouze představitel státní moci, nikoliv moci církevní. Od poloviny 18. století prošel způsob vládnutí důležité

proměně a do způsobu vládnutí byla zakořeněna moderní vládní rezona. Ta zavedla nový princip ve způsobu omezování umění vládnout, čímž se stala vnitřní regulace vládní racionality. (Foucault 2009, 21) Tato regulace již nebyla právním, ale byla faktickým omezením státní rezony. Pokud vláda porušila toto pravidlo, nebyla potrestána, ale byla považována za nešikovnou a nepřizpůsobenou. Omezení v podobě regulace vládní racionality nebylo omezení vnější, ale naopak šlo o omezení na straně vládních cílů. Stanovilo mez mezi tím, co je vhodné udělat a co nikoliv. To, co umožnilo vládní racionalitě, aby se sama omezovala, byla „politická ekonomie“.

„Nuže, ještě jednou, tímto intelektuálním nástrojem, typem kalkulu, podobou racionality, jež umožňuje vládní racionalitě, aby se sama omezovala, tou není právo. Co to tedy bude počínaje polovinou 18. století? Nuže, bude jím dozajista politická ekonomie.“ (Foucault 2009, 24)

Politická ekonomie se vyvinula v rámci cílů, které si stanovila vládní rezona umění vládnout. (Foucault 2009, 24) Za cíle si politická ekonomie kladla obohacení státu, vhodný růst populace a dostatek zdrojů potravy. Sama politická ekonomie se zabývá vládními praktikami z hlediska dopadu na společnost. Vláda měla jednat tak, aby nevládla příliš nebo naopak, aby nevládla málo. Vláda rovněž neměla zasahovat do oblastí, které unikaly jejímu vědění. Touto oblastí se stal trh. (Foucault 2009, 38-39) Prostředí trhu se stalo díky vztahu hodnoty a ceny jakýmsi testem vládních aktivit. Trh se podle Foucaulta stal centrem pravdy, kde se prověřovala vládní praxe.

V důsledku politické ekonomie došlo k vynoření režimu pravdy jako principu sebeomezování vlády. To, co Foucault považoval za sebeomezování vládní rezony, za nový typ racionality v umění vládnout, byl liberalismus a politická ekonomie se stala jeho centrálním nástrojem. S novými způsoby vládnutí Foucault spojil také nové pojetí svobody. Na jedné straně šlo o pojetí právní, kdy každý jedinec byl držitelem základních práv a svobod. Na druhé straně byla svoboda chápána jako nezávislost ovládaných na vládnoucích.

S nástupem politické ekonomie bylo spojeno přemístění těžiště veřejného práva. Hlavním problémem už nebylo zajišťovat suverenitu, ale stalo se jím položení právních mezí pro výkon veřejné moci. Vláda měla konat to, co bylo užitečné a neustále jí měla být otázka užitečnosti kladena. Základními principy sebeomezování

vládní rezona ustanovila směnu pro bohatství a užitečnost pro veřejnou moc státu. (Foucault 2009, 46-52)

Mezi základní téma liberalismu Foucault zařadil systém vzájemného obohacování států. Obohacování jednoho státu se nemělo dít ochuzováním dalšího státu. Foucault toto obohacování vztáhl také na celou Evropu. Jak sám říká „Evropa se nacházela ve stavu permanentního a kolektivního obohacování prostřednictvím své vlastní konkurence, za podmínky, že celý svět bude tvořit její trh.“ (Foucault 2009, 61)

2.2 Liberalismus

Michel Foucault vyznačil čtyři rysy, kterými charakterizoval liberalismus ve svém pojetí. Těmito rysy byla pravdomlupnost trhu, omezení prostřednictvím kalkulu užitečnosti vlády a pozice Evropy jako regionu neomezeného ekonomického vývoje ve vztahu ke světovému trhu. Označení liberalismus Foucault používal k nové vládní praxi, která neměla za úkol pouze respektovat a zajišťovat danou svobodu. Tato nová vládní praxe byla ve své podstatě závislá na existenci určitého počtu svobod, jako například svoboda trhu, svoboda diskuze atd. V liberalismu bylo potřeba jak svobody produkovat, tak na druhé straně bylo potřeba ustanovit množství omezení, kontrol a závazků k jejich organizaci. V souvislosti se svobodou je důležitý pojem bezpečí. V liberalismu je nutné chránit jak bezpečí kolektivu proti individuálním zájmům, tak bezpečí jednotlivce proti jednáním, která by mohla vycházet z potřeb kolektivu. Bezpečí spolu se svobodou se podle Foucaulta stalo hlavní podmínkou liberalismu.

„Svoboda a bezpečí, to je ono, co bude jaksí z nitra oživovat problémy toho, co nazvu ekonomikí moci, jež je vlastní liberalismu.“ (Foucault 2009, 72)

Protiváhou svobod produkovaných v liberalismu byly techniky ukázněvání jedinců. Těmito technikami se Foucault zabýval ve svých dřívějších dílech a jsou popsány v první části této bakalářské práce. Důsledkem liberálního umění vládnout se v závislosti na lidské svobodě rozšířily kontrolní procedury, nátlakové a donucovací prostředky. Podle Foucaulta mělo toto spojení svobody a techniky

ukáznování za následek většinu krizí liberalismu. Tyto krize se pak vyznačovaly častým a velkým zásahem státu do oblasti ekonomiky, jako byl například New Deal⁷ prezidenta Roosevelta. A právě tyto zásahy kritizovaly dvě ekonomické školy – německý ordoliberalismus a americký neoliberalismus. Foucault se těmito dvěma odvětvími liberalismu zabývá do hloubky, analyzuje ekonomické aspekty, ale pro moji práci využívám pouze části, které se věnují sociální politice.

2.2.1 Německý neoliberalismus

Ordoliberalismus⁸ byl politický směr, který se zformoval v první polovině 20. století v Německu. Tento politický směr podal novou koncepci trhu. Nekritizoval ekonomiku za ničivé problémy, ale naopak kritizoval samotnou státní racionalitu. Díky této kritice dospěl ordoliberalismus ke kontrole státu skrze tržní ekonomiku. Stát neměl omezovat trh, ale naopak stát měl být pod dohledem trhu. Ordoliberalismem se zde z ekonomického pohledu nebudu hlouběji zabývat, jelikož zabývat se takto obsáhlým tématem je prostor pro další samostatnou práci.

To, co je pro mou práci z hlediska ordoliberalismu důležité, je pojetí sociální politiky. Podle ordoliberálů se nesměla sociální politika stavět do opozice proti politice ekonomické a co je důležité, nesměla mít za cíl vyrovnanost všech lidí ve společnosti. Sociální politika musela ponechat běžet hru nerovnosti. Hra ekonomiky a s ním spojená hra nerovnosti byla jakýmsi obecným regulátorem společnosti. Nebylo možné přerozdělovat příjmy od bohatých k chudým, aby měl každý stejné prostředky. Jediné, co bylo možné, bylo zajištění životního minima těm, kdo by si z trvalé nebo dočasné příčiny nedokázali zajistit svou vlastní existenci. (Foucault 2009, 77-134)

7 New Deal – soubor ekonomických a sociálních reforem z let 1933-1937. Tyto reformy zavedl v USA prezident F. D. Roosevelt v období hospodářské krize na obnovu státní ekonomiky.

8 Ordoliberalismus – německá podoba neoliberalismu. Vyvíjel se po 2. světové válce, jako reakce na nastalou poválečnou situaci v Německu. Jeho hlavním představitelem a zakladatelem byl Ludwig Erhard. Ordoliberalismus se po válce stal jakousi ideologickou základnou nově vzniklého Německa. Po válce se ordoliberalismus zabýval analýzou nacismu, skrze kterou chtěl stanovit novou podobu poválečného Německa. To, co bylo výsledkem těchto analýz, bylo směrodatné pro další státní rozvoj.

„Znamená to, že sociální politika se má stát takovou politikou, jejímž nástrojem nemá být přerozdělování příjmů z jedné strany na druhou, nýbrž co možná nejvšeobecnější kapitalizace pro všechny sociální třídy, prostřednictvím individuálního a vzájemného pojištění, prostřednictvím soukromého vlastnictví.“ (Foucault 2009, 136)

Sociální politika nesměla být štedřejší než byl ekonomický růst státu. Právě ekonomický růst měl obyvatelům zajistit takové příjmy, aby si mohli zajišťovat svoje individuální pojištění, aby bylo dostupné soukromé vlastnictví. Neoliberalismus neměl za úkol korigovat destruktivní účinky trhu na společnost. Také měl za úkol zasahovat přímo do společnosti, do jejího tělesa. Měl zasahovat tak, aby mohly konkurenční mechanismy sehrát ve společnosti svoji roli regulátora. Jak říká Foucault, neoliberální vláda nebyla už vládou ekonomickou, ale stala se vládou nad společností. Ze společnosti se tak stal cíl a terč vládní praxe. Společnost regulovaná trhem v pojetí neoliberálů měla za úkol zavést konkurenční mechanismy. Společnost se stala společností podnikatelskou. Sociální politika byla v ordoliberalismu nezbytná. (Foucault 2009, 133-137)

2.2.2 Americký neoliberalismus

Vznik amerického neoliberalismu můžeme zařadit do první poloviny 20. století. Americký neoliberalismus se vyvinul v kontextu s existencí New Deal (=soubor opatření a reforem, které zavedl v Americe prezident Roosevelt v období velké hospodářské krize), jeho kritikou a jako reakce na keynesiánskou politiku, válečné sociální pakty a růst federální administrativy skrze ekonomické a sociální programy.

„Liberalismus v Americe je úplným způsobem bytí a myšlení. Je to typ vztahu mezi vládoucími a ovládanými, mnohem více než je technika vládoucích uplatňovaná na ovládané.“ (Foucault 2009, 192)

Foucault se zabýval dvěma aspekty amerického neoliberalismu. Prvním aspektem je teorie lidského kapitálu a druhým je problém analýzy kriminality a zločinnosti. Teorie lidského kapitálu je podle Foucaulta přínosná hlavně z toho důvodu, že do ekonomické analýzy navrácí význam práce. Nešlo o to, kde se práce nacházela ve vztahu mezi kapitálem a výrobou. Šlo o pohled na práci z pozice toho,

kdo pracuje. Pracující se tak stal z pouhého předmětu pracovní síly aktivním ekonomickým subjektem. Proč ale lidé pracovali? Kvůli mzdě, kvůli svému příjmu. Práce byla v důsledku tohoto vztahu rozdělena na kapitál a mzdu. Kapitál představoval schopnosti pracujícího a mzda představovala vlastní zisk. Schopnosti nelze od pracujícího oddělit. Je to soubor jeho psychických a fyzických předpokladů a získaných znalostí k vykonávání určité činnosti. Pokud tedy tento lidský kapitál představoval nový ústřední problém ekonomiky, vstoupily do ekonomické oblasti i nové problémy týkající se psychologie, genetiky, hygieny atd. Tyto nové problémy Foucault posléze soustředil právě v konceptu biopolitiky. (Foucault 2009, 193- 198)

Jak bylo možné lidský kapitál tvarovat? Z hlediska genetiky šlo o studium dědičných prvků jedince. Tyto dědičné prvky jedinec nemůže ovlivňovat přímo, ale může tyto genetické aspekty zohlednit při výběru partnera. Člověk, který má dobré genetické vybavení si hledal partnera tak, aby měl alespoň stejně tak dobré genetické dispozice jako on. Naproti tomu získané schopnosti mohli lidé utvářet skrze vzdělanost investice. V těchto investicích nešlo pouze o vzdělání jako takové, ale i o celkovou výchovu jedince. Dalším ustanovujícím prvkem, který se týká lidského kapitálu, můžeme označit také schopnost mobility jedince, tedy jeho schopnost dojíždění za prací a jeho rychlá adaptace na nové prostředí. Ekonomický růst státu byl neodmyslitelně spjat s jeho lidským kapitálem. A právě veškerými těmito specifikami týkající se lidského těla – kapitálu se zabývá biopolitika. Z obyčejného člověka se stal člověk ekonomický – *homo oeconomicus*. (Foucault 2009, 231) Tento člověk ekonomický podle Foucaulta sledoval své zájmy, jako to dělá podnik, tedy podle nabídky a poptávky. K řízení a spravování ekonomických lidí pak sloužila občanská společnost. Lidský kapitál, který Foucault objasnil v souvislosti s analýzou neoliberalismu, se dá, podle mého názoru, označit jako základní koncept, který dále rozvíjela biopolitika.

2.2.3 Koncept biopolitiky

V minulosti byla moc nad člověkem uplatňována skrze suveréna. Suverén nad svými poddanými vykonával právo nad životem a smrtí. Mocenské techniky se v 17.

a 18. století soustředily na individuální tělo jako na objekt moci. Tyto techniky sloužily k oddělování, řazení a dohlížení nad lidmi. Skrze ně se moc snažila zvýšit užitečnou sílu individuí a k tomu jí sloužila drezura, výcvik atd. (Foucault 2005, 217) Na jednotlivce moc působila celou škálou technologií, kterou Foucault jednotně nazval kázeňskou pracovní technologií.

Od poloviny 18. století došlo k nástupu nové technologie moci, která kázeňskou techniku nepotlačila, ale přizpůsobila si jí a zahrnula ji do sebe. Nejdůležitějším rozdílem v těchto dvou technologiích je to, k čemu se vztahují. Kázeňská technologie se vztahovala na tělo člověka. Oproti tomu se nová technologie moci vztahovala na jeho život.

„Nová technologie, která nastupuje později, se obrací k množství lidí, ale nikoli jako k souhrnu jednotlivých těl, nýbrž ta, že naopak tvoří globální masu, na niž působí souborné procesy, jež jsou vlastní životu a jimiž jsou například narození, smrt, produkce, nemoc atd.“ (Foucault 2005, 218)

Tuto novou technologii, která se nesoustředí na člověka - tělo, ale na člověka - druh označil Foucault pojmem „biopolitika“ lidského druhu. S touto biopolitikou je úzce spjata statistika. Biopolitika vychází ze statistiky údajů spojených s populací, ať už jde o úmrtnost, porodnost nebo častý výskyt nemocí. Foucault zde udává příklad pojetí epidemie v kázeňské technologii a poté v biopolitice. (Foucault 2005, 218) Vezměme si příklad lepry. Epidemie lepry byla ve středověku velkým strašákem politické moci, který každého ohrožoval na životě. Od 18. století nešlo o epidemie, ale podle Foucaulta jde o „endemie“. Jde o statistiku výskytu, o rozsah, trvání, o povahu a intenzitu převládajícího onemocnění v dané populaci.

„Krátkce, nemoc jako populační fenomén: nikoli jako smrt, která sklátí násilně život – to je epidemie – , ale jako stálá smrt, která se vloudí do života, trvale ho hryže, umenšuje a zeslabuje.“ (Foucault 2005, 219)

V naší dnešní společnosti můžeme takovýmto onemocněním označit například různé formy rakoviny nebo AIDS.

Od začátku 19. století se začala zavádět lékařská péče, která měla za úkol už ne skrývat nemocné a oddělovat je od zbytku společnosti. Naopak měla na starost veřejnou hygienu a s tím spojené výchovné kampaně, které tuto veřejnou hygienu

podporovaly. Měla na starost léčení celé populace. Medicína a hygiena se staly také jedním z nejdůležitějších prvků, které spojovaly kázeňskou techniku s biopolitikou. Medicína, která současně působí na tělo a na populaci, a která má zároveň ukáznující i regulativní důsledky. (Foucault 2005, 226)

Další oblastí, do které biopolitika zasahovala, se stal soubor jevů nahodilých i všeobecných, které lidem ubíraly jejich schopnosti, a tím jim znemožňovaly pracovní nasazení. Šlo o problém stárí a o problém spojený s úrazy či genetickými anomáliemi. (Foucault 2005, 219) V minulosti byla pomoc takovýmto lidem úzce spjata s církví. Stát se od těchto lidí ve velké míře distancoval. Církev často zřizovala útulky pro nemocné a staré, a tím jim pomáhala v jejich žití. V biopolitice je podpora starých či nemocných lidí zařízena systémem sociálních zabezpečení, spoření, různými druhy pojištění aj.

Třetí oblastí, kterou se biopolitika ve své analýze zabývá, je problém prostředí ať už klimatického nebo člověkem uměle vytvořeného, tedy města.

„Naznačuji vám pouze některé body, na jejichž základě se konstituovala biopolitika, některé z jejích praktik a některé z prvních oblastí, do nichž zasahovala, o nichž získávala vědomosti a z nichž mocensky těžila: je to porodnost, úmrtnost, různé biologické nedostatky, důsledky prostředí, o tom všem získává biopolitika svoje vědomosti a určuje si pole, do něhož zasahuje svou mocí.“ (Foucault 2005, 219)

Jinak řečeno se biopolitika zajímá o souhrn nahodilých jevů, ke kterým dochází v dané populaci.

To, čím se biopolitika zabývá, a co je jejím ústředním bodem, je populace. Populace je od této doby chápána jako problém politický a současně vědecký. Je chápána souhrnně jako problém moci. Ve spojitosti s populací měla biopolitika za úkol zavést do společnosti regulační mechanismy, které by v celkové populaci nastolily určitou rovnováhu, udržovaly by průměr. Tyto mechanismy měly za úkol zabránit nahodilým jevům ve společnosti. Podle Foucaulta šlo v biopolitice o uvědomování si života, o biologické procesy člověka jako druhu. (Foucault 2005, 221) Tyto procesy pak neukáznovat, ale naopak je regulovat.

Rozdíl v užívání moci je nejvíce patrný v souvislosti se smrtí. Zatímco u suveréna byla smrt tím nejjasnějším okamžikem, kdy se prezentovala moc, v případě

biopolitiky je smrt okamžikem, kdy se člověk dostává z jakéhokoliv dosahu moci. Jak Foucault říká, moc se doslova smrti zřiká.

V knize *Zrození biopolitiky* se chtěl Foucault zpočátku hlouběji věnovat pojmu biopolitiky, ale nakonec celou sérii svých přednášek zasvětil liberalismu. Liberalismus je ideologie, ve které se podle Foucaulta biopolitika zrodila. Aby stát byl úspěšný v konkurenci k ostatním státům, musel shromáždit řadu informací o životním prostředí konkurenčního státu, o jeho obyvatelstvu, zdrojích a problémech, se kterými se potýkal. Demografie, podnebí, složení obyvatelstva, to vše přestalo být pouhými zajímavostmi. Tyto údaje se staly klíčovou složkou nového komplexu moci a vědění. Vláda pro svoje úspěšné fungování potřebovala konkrétní a přesné znalosti. Tyto znalosti jí pak umožňovaly zjistit stav, v jakém se nachází její obyvatelstvo, její ekonomika, jaký je stav jejích sil a jak může tyto síly posilovat. V důsledku toho můžeme říct, že biomoc byla úzce spojena se vznikem humanitních věd. Politika se tímto stala biopolitikou. Život populace se stal politickým zájmem. I když byla biopolitika soustředěna na populaci, stále byl jednotlivec v popředí zájmu. Lidské potřeby už nebyly předmětem diskursu, který by se snažil odhalit jejich podstatu. Tyto potřeby byly v biomoci pojaty empiricky jako prostředky k posilování státní moci. (Dreyfus, Rabinow 2010, 212-224)

Takto prezentují pojetí biopolitiky u Michela Foucaulta autoři R. Dreyfus a P. Rabinow.

2.2.4 Vládní rasismus

Pokud biopolitika má za úkol chránit a zkvalitňovat život lidí, jak je možné, aby vykonávala funkci smrti? Jak tato biomoc bude vykonávat právo zabíjet a jak se bude stavět k vraždě? V tento okamžik v biomoci, podle Foucaulta, zasahuje rasismus. Rasismus se ve společnosti vyskytoval již dlouhou dobu, ale do státních mechanismů se zapsal až ve spojitosti s biomocí. (Foucault 2005, 227) Co je to tedy rasismus?

„Podstata rasismu tkví v určité nenávisti člověka k člověku. Rodí se tedy z nedostatku tolerance, lásky, pochopení a porozumění. Je důsledkem zjednodušených a

okleštěných představ lidí, ale může být i výsledkem tuposti a nepochopení či hrubého materialismu, ale stejně tak i náboženské či ideové zatvrdlosti nebo je výsledkem primitivní ideologie, líbivých sloganů a polopravd a smyšlenek.“ (Wolf 2000, 113)

Základ pro rasismus je rozdělení společnosti do odlišných ras. Lidskou rasou rozumíme skupinu lidí, kterou spojuje dlouhodobý vývoj, při kterém se jim vytvořily shodné fyziologické a morfologické znaky, jako například barva pleti, rysy tváře atd. Základem rasových teorií je tvrzení o nerovnocennosti jednotlivých lidských ras. V minulosti sloužil rasismus například k ospravedlnění jednání kolonistů při osídlování nových území. Při tomto osídlování často docházelo k zotročování původních lidí, v nejhorších případech docházelo i k vyhlazování původních obyvatel. (Wolf 2000, 113) Hlavní myšlenka rasismu je založena na fyzické a duševní nerovnosti lidských ras. Rasistou chápeme člověka, který je přesvědčen, že v důsledku této nerovnosti jsou rasy rozdělené na nadřazené a méněcenné.

Přestože byly rasové teorie hojně využívány i v dřívějších dobách, svojí nejzvrtnější podobu získaly až v 19. století. V této době se rasismus stal hlavní základnou pro nejnebezpečnější ideologie. (Wolf 2000, 135) V Evropě měl novodobý rasismus kořeny v díle J. A. Gobineaua (1819-1882). Tento francouzský diplomat tvrdil, že pouze lidé s určitými fyzickými vlastnostmi jsou vyvolení a jako jediní mohou být představitelé vyšší společnosti. Rasu považoval za jedinou příčinu, která měla za následek úpadek nebo naopak rozkvět společnosti. (Wolf 2000, 137) Stoupenci Gobineauova pojetí rasismu se nacházeli především v Německu.

Rasismus, o kterém mluví Foucault v souvislosti s biopolitikou, je jiný. U Foucaulta je rasismus dán do přímé souvislosti s válečnickým vztahem. Válečnický vztah byl založen na faktu, že pokud chce jeden žít, musí druhý zemřít. Rasismus chce, aby tento válečnický vztah fungoval novým způsobem. Tento nový způsob souvisel s likvidací nenormálních jedinců ze společnosti.

„Čím více podřadných druhů bude mizet, čím více bude odstraněno nenormálních jedinců, tím méně bude degenerovaných lidí v poměru k druhu, tím více já – nikoliv jako jedinec, nýbrž jako druh – budu žít, budu silný, zdatný, budu se moci množit.“ (Foucault 2005, 228)

Tím se v rasismu ustanovil ze vztahu válečnického vztah biologický. Nepřátele, které bylo potřeba odstranit, už nebyli nepřátelé v politickém slova smyslu, ale byly to nepřátelé ve smyslu biologickém. Zabíjet v systému biomoci je možné pouze ve jménu zlikvidování biologického nebezpečí a posílení rasy.

Bezpochyby nejhrůznější formou rasismu se stal německý nacismus⁹. Žádný jiný stát nebyl ukázněnější a v žádném jiném státě nebyly uplatňovány v takové míře biologické regulace. Nacistický stát se zabýval plodností, nemocemi, stářím a dalšími ukazateli, se kterými pracuje dnešní biopolitika. Zároveň ale tato společnost dovedla do krajnosti suverénní právo zabíjet.

„V nacistické společnosti se tedy setkáváme s jednou mimořádnou záležitostí: je to společnost, která absolutně generalizovala biomoc, která však současně zobecnila suverénní právo zabíjet.“ (Foucault 2005, 232)

Právo zabíjet v nacistické společnosti už nenáleželo pouze státu, ale bylo přiřknuto celé další řadě jedinců, která mohla ve jménu „čisté“ rasy zabíjet. S tímto právem zabíjet je spojen tzv. holocaust. (Wolf 2000, 118) Holocaust byl v německém nacistickém systému program pro vyhlazování nežádoucích ras, jako byli Židé a Romové.

9 Nacismus - „Byl to diktátorský režim v Německu v letech 1933 až 1945. Skončil úplnou porážkou Německa ve druhé světové válce. Jeho součástí byl boj za životní prostor a lidová propaganda, stmelující německý národ proti světovému nebezpečí sovětského komunismu, evropského parlamentarismu a hlavně znečištění německé čistoty rasy, nejprve ze strany Židů a Romů, ale později i ze strany Slovanů.“ (Wolf 2000, 118)

3. Závěr

Dílo Michela Foucaulta je velice obsáhlé a dává prostor pro mnohá zkoumání, rozborů a analýzy. Proto není možné se v jedné práci zaměřit na celé Foucaultovo dílo. Já jsem se ve své bakalářské práci zaměřila na několik děl jeho tvorby a snažila jsem se zde podat alespoň částečnou podobu jeho analýzy moci.

V první části své bakalářské práce jsem zpracovávala raná Foucaultova díla, a to konkrétně *Dějiny šílenství*, *Dohlížet a trestat* a pozdější Foucaultovo dílo *Dějiny sexuality I*. V těchto dílech se Foucault zaměřil na analýzu kázeňské technologie, čili na ukáznování těla jednotlivce. Jedním z cílů mé práce bylo objasnit vývoj moci, kterým se Foucault v těchto knihách zabývá. Nejprve jsem se zaměřila na vývoj zacházení s bláznů, poté na vývoj věznění a jako třetím jsem se zabývala vývojem společnosti z hlediska sexuality. Všechna tato tři díla podávají určitým způsobem analýzu moci ve společnosti. Jde v nich o zaměření moci na jedince, na jeho ovládání, trestání, na jeho přizpůsobení se potřebám kapitalistické společnosti. V *Dějínách sexuality I* se už setkáváme s mocí, na kterou se Foucault zaměřil ve svých dalších dílech *Je třeba bránit společnost a Zrození biopolitiky*. Tato moc se nesoustředila na jednotlivce, ale jejím objektem se stala populace. Foucault tuto moc nazval biopolitikou.

Tématem biopolitiky jsem se zabývala ve druhé části své práce. Biopolitika je vládní praxe, která se zaměřila na regulaci populace. Foucault se tohoto tématu dotýká v knize *Je třeba bránit společnost* a v knize *Zrození biopolitiky*, kde je objasněn liberalismus jako politický směr, ve kterém se koncept biopolitiky rozvinul. Biopolitika se zaměřuje na řízení společnosti skrze regulativy, které se snaží nastolit jakousi rovnováhu mezi nahodilými jevy ve společnosti. V dnešní době každý rozvinutý stát provozuje biopolitiky, pokud chce být konkurenceschopným ostatním státům. To, co je tmavým bodem v konceptu biopolitiky, je rasismus. Ten se stal jakýmsi ospravedlněním společnosti při „odstraňování nežádoucích a neužitečných“ lidí. Ti, kteří nějakým způsobem podkopávají a narušují dobrou strukturu populace, jsou umístěni do uzavřených zařízení, v horším případě jsou likvidováni. Jako

odstrašující případ nám může posloužit nacismus a jeho řešení židovské otázky. Pro nacisty byl žid člověk, který narušoval a ničil „dokonalou“ rasu, a proto bylo nutné každého žida zlikvidovat. K tomu nacistům posloužily koncentrační tábory. Pokud bychom vzali příklad s bližší minulosti, může nám posloužit návrh na vybudování Sběrného tábora pro bezdomovce, který měl být vybudován na okraji Prahy a do kterého měli být soustředěni a odváženi bezdomovci z celé Prahy. (www.bezdomovci.estranky.cz) Zde nešlo o likvidaci, ale o umístění „nevhodných“ obyvatel z dohledu společnosti.

Biopolitika má svá velká pozitiva například v sociální sféře, kde dochází ke státem řízené pomoci lidem, kteří se dostali do tíživé finanční či duševní situace. Systém lékařství dosáhl v dnešní době obrovského pokroku a jsou další mnohé klady biopolitiky. Ovšem slabým místem biopolitiky stále zůstává, dle mého názoru, problém rasismu a válek. Společnost je stále nastavena z dob minulých, že jedna rasa je nadřazena jiné. Války ve společnosti neustále probíhají a to hlavně z důvodu ekonomického – z nedostatku jedné společnosti a z přebytku druhé. K lepšímu fungování biopolitiky by bylo potřeba postupně odstraňovat tyto sociální a ekonomické předsudky. To je ovšem úkol značně obtížný a podle mého názoru v dnešní společnosti i téměř nemožný.

Seznam literatury

1. *Bible Svatá : Starý zákon - Levitikus*. Praha : Česká Biblická Společnost, 2005. 286 s. ISBN 80-85810-40-9.
2. DREYFUS, Hubert L.; RABINOW, Paul. *Michel Foucault : Za hranicemi strukturalismu a hermeneutiky*. první. Praha : Herrmann a synové, 2010. 388 s. ISBN 978-80-87054-20-8.
3. FOUCAULT, Michel. *Archeologie vědění*. první. Praha : Herrmann a synové, 2002. 318 s.
4. FOUCAULT, Michel . *Dějiny sexuality 1 : Vůle k vědění*. první. Praha : Herrmann a synové, 1999. 189 s. ISBN 80-238-5090-3.
5. FOUCAULT, Michel. *Dějiny šílenství v době osvícenství : Hledání historických kořenů pojmu duševní choroby*. první. 1994 : Lidové noviny, 1994. 209 s. ISBN 80-7106-085-2.
6. FOUCAULT, Michel. *Diskurs, autor, genealogie*. první. Praha : Nakladatelství Svoboda, 1994. 115 s. ISBN 80-205-0406-0
7. FOUCAULT, Michel. *Je třeba bránit společnost*. první. Praha : Filosofia, 2005. 284 s. ISBN 80-7007-221-0.
8. FOUCAULT, Michel. *Zrození biopolitiky : Kurz na Collège de France (1978-1979)*. první. Brno : Centrum pro studium demokracie a kultury, 2009. 351 s. ISBN 978-80-7325-181-9.
9. WOLF, Josef . *Lidské rasy a rasismus v dějinách a v současnosti : Člověk a jeho svět II.*. Praha : Nakladatelství Karolinum, 2000. 223 s. ISBN 80-246-0099-4.
10. SAUSSURE, Ferdinand de. *Kurz obecné lingvistiky*. třetí. Praha : Academia, 2007. 487 s. ISBN 978-80-200-1568-6.
11. Michel Foucault. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 4. 1. 2006, last modified on 28. 5. 2011 [cit. 2011-06-19]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Michel_Foucault>.

12. *Www.databazeknih.cz* [online]. 2008-2011 [cit. 2011-06-19]. Paul Michel Foucault. Dostupné z WWW: <<http://www.databazeknih.cz/zivotopis/paul-michel-foucault-1365>>.
13. New Deal. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 12. 6. 2006, last modified on 20. 5. 2011 [cit. 2011-06-19]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/New_Deal>.
14. Jeremy Bentham. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 4.1. 2008, last modified on 29. 5. 2011 [cit. 2011-06-20]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Jeremy_Bentham>.
15. [Http://www.bezdomovci.estranky.cz/](http://www.bezdomovci.estranky.cz/) [online]. 4. 10. 2011 [cit. 2011-06-22]. Bezdomovci - Zamyšlení - Sběrný tábor pro bezdomovce. Dostupné z WWW: <<http://www.bezdomovci.estranky.cz/clanky/zamysleni/sberny-tabor-pro-bezdomovce.html>>.
16. Philippe Pinel. In *Wikipedia : the free encyclopedia* [online]. St. Petersburg (Florida) : Wikipedia Foundation, 27. 12. 2006, last modified on 6. 1. 2011 [cit. 2011-06-21]. Dostupné z WWW: <http://cs.wikipedia.org/wiki/Philippe_Pinel>.